

ARKIV. J. MATULEVIČIAUS VILNIAUS GOLGOTA

Prieš 25 metus Kaune amžinai užmerkė akis viena iš didžiausių ir skaisčiausių lietuvių tautos asmenybių — arkivyskupas J. Matulevičius. Tiek jam mirus, tiek 1934 m. jo palaikus pervežant į amžino poilsio vietą, tiek metinėse mirties sukaktuvėse buvo spaudoje plačiai aprašytas jo gyvenimas ir veikla, pavadinant velionį "Vilniaus kankiniu", o jo tenai vyskupavimo laikotarpį "Matulevičiaus Gulgota". Praslinkus jau šimtmečio ketvirčiui, atrodo, laikas būtų praskleisti bent iš dalies užuolaidą ir pažvelgti, kiek tasai dvasios milžinas yra iškentęs senojoje Lietuvos sostinėje, beeidamas savo aukštas ir sunkias pareigas. Tenai jis stengėsi būti visiems paslaugus, kad visus Kristui laimėtų, tačiau dalis jo ganomųjų už tą plačios širdies visuotinę meilę yra atsidėkoję šmeižtais, varginimais, grasinimais, puolimais, pažeminimais. Visa tai vysk. Matulevičius iškentėjo, atleisdamas savo kankintojams, laikydamasis dėsnio "Vince malum in bono", ir tai sudaro jam garbės vainiką.

Šiame straipsnyje panaudosime tiek jau spausdintą medžiagą, tiek ypačiai dar niekur nespausdintą — jo paties dienoraštį ir arti stovėjusių žmonių rašytuosius atsiminimus. Dažnai leisime kalbėti pačiam J. Matulevičiui, kad ryškiau būtų matyti jo mintys, siekiai, tikslai ir pergyvenimai. Tačiau ir dabar, dėl ypatingų aplinkybių, teks nutylėti kai kuriuos faktus ir vardus, kad neužgavus artimo meilės ir nepakenkus dar tebesantiems gyviems anos tragedijos dalyviams ir liudininkams. O jei kur teks paliesti skaudžius ir kai kam nemalonus dalykus, tai, Matulevičiaus pavyzdžiu, darysime ne tam, kad užgauliojus ar kam nors iškaudinus, bet tik tam, kad objektyviai nušvietus dalykus, ieškant jiems pateisinimo ir supratimo. Tokiu būdu pagerbsime ir patį "Vilniaus kankinį", kuris mokėjo atleisti ir didžiausiems savo priešams, dargi juos labiau, kaip nelaimingus sūnus palaidūnus, mylėti.

1. Į Vilniaus sostą

Pirmasis pasaulinis karas užklupo J. Matulevičių Varšuvoje, grįžusį iš Šveicarijos Friburgo, kur jis vadovavo atsikuriantiems marijonams. 1914 m. vasaros pradžioje J. Matulevičius vedė kunigams rekolekcijas Marijampolėje ir tuo pat tikslu nuvyko į Varšuvą. Vokiečiams okupavus Lenkiją, prasidėjo karo vargai. Varšuvos arkivyskupas A. Kakovskis atidavė marijonams netoli Varšuvos esantį apleistą buvusį kamandulių vienuolyną, kur Matulevičius subūrė pirmuosius lenkus marijonus. Vietos Bielianuose buvo daug, o Lenkijoje vargo dar daugiau. Matulevičius, kurio širdis visados jautriai reagavo į žmonių skurdą, suorganizavo Bielianuose karo našlaičių prieglaudą ir jos išlaikymą nešė ant savo pečių, dažnai elgetaudamas po miestą ir gabendamas išmaldas alkaniems vaikams. Čia jis būdamas susipažino su Romos Lenkijon atsiųstu apaštališkuoju vizitatorium A. Ratti, kuris tuoj pamatė nepaprastą Matulevičiaus širdies gerumą, jo proto gilumą ir jo būdo kilnumą, ir su juo tiesiog susidraugavo. A. Ratti pasidarė dažnas Bielianų svečias. Paskirtas arkivyskupu, prieš savo šventimus Ratti atvyko 8 dienų rekolekcijoms į Bielianus Matulevičiaus vadovybėje. Suprantama, kodėl A. Ratti vėliau taip stipriai rėmė Matulevičiaus kandidatūrą į Vilnių.

Kad J. Matulevičius pateko į Vilniaus vyskupus, yra nuopelnas ar kaltė Lietuvos Valstybės Tarybos, kuri, 1917 m. rugsėjo mėn. išrinkta, tuojau susirūpino Vilniaus vyskupo klausimu. Vilnius nuo 1907 m. neturėjo teisėto vyskupo. Tais metais vysk. baronas Roppas buvo rusų valdžios nušalintas ir vyskupiją valdė prel. Michalkevičius. Vilniaus vyskupo paskyrimas tada priklausė nuo dviejų instancijų: vokiečių okupacinės valdžios ir Vatikano. Vokiečiai svyravo ir lūkuriavo. Jie, tikėdamiesi, kad okupuota Lietuva amžiams liks Reicho dalis, svajavo į Vilniaus vyskupo sostą įsodinti vokiečių. Lenkai Vatikane darė žygių, kad tas sostas atitektų lenkui. Esant tokiai situacijai, Valstybės Taryba nusprendė veikti. Iš karto apsistota prie kan. A. kandidatūros; ji ir okupacijos valdžiai buvo priimtina. Turėta rezerve dar ir prel. Maculevičiaus (Maironio) bei prel. Dambrausko kandidatūros. Tuo reikalu Valstvbės Tarybos įgaliojiminiai kelis kartus lankėsi Miunchene ir kalbėjosi su nuncijum Pacelli.

Iš pradžių pasiūlytieji kandidatai Vatikanui išrodė svarstylini, ypačiai kan. A. kandidatūra. Bet vėliau, matyt, lenkams pavarius agitaciją Vatikano sferose, buvo atsakyta, kad kan. A. kandidatūra negali būti svarstoma. Reikia prisiminti, kad lenkai jau nuo seniau turėjo palinkimo

Romoje budėti dėl naujų vyskupų paskyrimo, o ypačiai dėl Vilniaus. Jie negalėjo prileisti, kad į Vilniaus vyskupo sostą atsisėstų susipratęs, aiškus lietuvis, kokius jie vadino "litvomanais", "lenkų ėdikais". Neturėjimas Romoje lietuvių atstovų, kurie bent iš dalies atsvertų rūpestingų "globėjų" pastangas, dažnai nulemdavo klausimus mums nepalankia prasme.

Per paskutinį pasikalbėjimą su nuncijum Pacelli, kurio jurisdikcijai tada priklausė ir vokiečių okupuota Lietuva, jisai Valstybės Tarybos įgaliotiniams pareiškė, kad Vilniaus vyskupo paskyrimas jau yra pribrendęs reikalas ir jei Lietuvos Taryba politiniu atžvilgiu nieko neturėsianti prieš marijonų vienuolijos generolą Jurgį Matulevičių — jis esąs Šv. Sosto kandidatas — tai paskyrimas galėtų įvykti net telegramos keliu. Jeigu gi siūlytų kita, derybos gali ilgai nusitęsti ir kažin dar, ar Vatikanas sutiktų.

Lietuvoje Matulevičius nebuvo labai žinomas. Didesnę savo gyvenimo dalį jis praleido ne Lietuvoje, o jei kada ir švystelėdavo lyg meteoras, tai tik neilgam laikui. Taigi ir kai kuriems Valstybės Tarybos nariams atrodė, kad Matulevičius, kaip ilgai išgyvenęs Lenkijoje, menkas gali būti lietuvis patriotas kun. Staugaitis, Valst. Tarybos vicepirmininkas, įtikinėjo tarybininkus, kad Matulevičius lietuviams nebus pavojingas. Betgi Taryba, norėdama arčiau susipažinti su kandidatu, rado reikalo pasiūsti porą savo narių patirti, kokios politinės krypties ir taktikos jis manytų laikytis, eidamas vyskupo pareigas Vilniuje. Ta proga Matulevičius išdėstė savo politinį credo. Bet apie tai žemiau.

Tuo tarpu Matulevičius visų tų derybų ir jo kandidatūros siūlymo į Vilnių nežinojo. Jis dirbo "gerojo samariečio" darbą Bielianuose ir svajojo greičiau patekti į Marijampolę, ten atkurti ir atgaivinti seną marijonų vienuolyną. Tačiau tiek Lenkija, tiek Lietuva dar buvo po vokiečių okupacijos letena. Buvo reikalingas leidimas keliauti. Tuo reikalu Matulevičius rašė Žemaičių vyskupui Pr. Karevičiui, kuriam pasisekė gauti iš vokiečių valdžios leidimas. 1918 m. kovo mėn. 1 d. Matulevičius paliko Varšuvą ir tos pačios dienos vakarą pasiekė Vilnių. Apie savo kelionę rašo: "Nors man buvo daug pripasakota apie kelionės baisenybes ir sunkenybes, tačiau keliauti Vilniun nebuvo taip bloga. Važiavau trečia klase; vagonas buvo apytuštis: vos keletas kareivių jame ir keli žydai pirkliai".

Atvažiavęs Vilniun ir apsistojęs pas brolius doloristus, kurių tarpe buvo keletas lietuvių (vėliau perėjusių pas marijonus), Matulevičius padarė vizitą vyskupijos valdytojui prel. Michalkevičiui. Tas tiesiog paklausė, ar jau atvykęs vyskupijos valdyti. Matulevičius iš karto nesuprato klausimo, ir tik besikalbant paaiškėjo, kad Vilniuje pasklidę gandai, jog Matulevičius būsiąs Vilniaus vyskupu. Apie tai esą žinoma ir Varšuvos arkivyskupui ir todėl Matulevičius iš jo turėjęs ką nors girdėti. Matulevičius nustebęs paaiškino, kad jis ničnieko nežinaš ir važiuojas pirmiausia į Kauną vesti rekolekcijų, o paskui Marijampolėn kurti vienuolyno. Michalkevičiaus sąžinė, matyti, buvo nerami, nes ėmė tuojau aiškinti, kodėl buvęs priverstas suspenduoti lietuvius kunigus, pasirašiusius memorandumą vokiečių valdžiai apie lietuvių teises į Vilnių. Matulevičius ir to dalyko nebuvo girdėjęs, ir todėl aiškinimas jam liko miglotas.

Rytojaus dieną jis atvyko Kaunan, kur vedė rekolekcijas klierikams lietuviškai ir žmonėms lietuviškai ir lenkiškai. Įdomiai Matulevičius aprašo savo išpūdžius to meto Kaune: "Miestas labai ištuštėjęs, pabėgėliai dar negrįžę; tik visur pilna vokiečių kareivių; visur parašai vien vokiečių kalba".

Pasikalbėjęs su vysk. Karevičium, sužinojo daugiau smulkmenų dėl savo kandidatūros į Vilnių. Vysk. Karevičius Matulevičių siūlęs ir Valstybės Tarybai ir vokiečių okupacinei valdžiai, įtikinėdamas kandidato tinkamumą. Vokiečių Centro partijos atstovas Erzbergeris tą kandidatūrą pasiūlęs nuncijui Pacelli, o tas pranešęs Romai. Atrodo, kad Matulevičiaus kandidatūrą rėmę ir kai kurie lenkų vyskupai. Jiems, pažinusiems Matulevičių, kaip didelį tolerantą, atrodė, kad jis nebus pavojingas lenkų interesams.

Išvykti iš Kauno į Marijampolę nebuvo taip jau lengva. Matulevičius pirmiausia prisistatė vokiečių valdžios bažnytinių reikalų vedėjui Altmanui. Tasai jį ilgai visaip kamantinėjo ir patyręs, kad jis nori važiuoti į Marijampolę ir tenai liktis, iš karto patikrino, kad vokiečių valdžia prieš tai nieko neturinti. Iš pokalbio Matulevičius suprato, kad vokiečiai jau yra susirinkę žinias apie jo asmenį ir veiklą. Tai matydamas, Matulevičius pridėjo, kad jis esąs vienuolis ir Marijampolėje noris vadovauti vienuolynui. Kai rytojaus dieną nuėjo pasiimti žadėto leidimo, tai Altmanas

atsisakė jį duoti, matyt, pabūgęs, kad Matulevičius, atvykęs iš Varšuvos, neimtų vesti kokios agitacijos. Kaizerio valdininkas visai išsisukinėjo aiškindamas, kad esąs reikalingas Kelčių vyskupo leidimas ir sutikimas seiniškio, kad vienuolyno steigti neleidianti Lietuvos Taryba ir t. t. Tada Matulevičius jau gana griežtai atsakė, kad Seinų vyskupas jį mielai priimsias, o Kelčių vyskupo leidimas nesąs reikalingas, nes jis, kaip vienuolis, priklauso tiesiog popiežiui. Lietuvos gi Taryba čia neturinti ko kištis, nes Marijampolėje nebus kuriamas naujas vienuolynas, o tik atgaivinamas jau buvusias. Altmanas, matydamas griežtą Matulevičiaus pasiryžimą vykti į Marijampolę, atsakė, kad jis pasitarsias su savaisiais ir su vysk. Karevičium. Po to pasikalbėjimo kitą dieną Altmanas jau įteikė leidimą bet tik 15 dienų, pridėdamas, kad Marijampolės viršininkas galėsias pratęsti.

Išvykdamas iš Kauno, Matulevičius bandė įtikinti vysk. Karevičių, kad jis esąs labai reikalingas marijonų vienuolijai, kad Vilniuje galis bet kas vyskupauti, kad ramaus darbo keliu vienuolijoje jis daugiau naudosis padarys Bažnyčiai ir tėvynei, kad jo darbo niekas neatliksias, ir panašiai. Pagaliau bent tiek išgavo, kad vysk. Karevičius pasižadėjo jo kandidatūros daugiau nekelti ir viską palikti Dievo Apvaizdai.

Naujo rūpesčio slegiamas, Matulevičius 1918 m. kovo mėn. 14 d. atkeliavo į Marijampolę ir tuojau išitraukė į darbą, kurio buvo begalės. Seniau marijampoliečiai tik kada niekada girdėdavo jo nuostabius pamokslus, dabar girdės juos kas sekmdienį, ras jį klausykloje nuo ankstyvo ryto. Tuoj tik atvykęs, gavo vesti rekolekcijas moksleiviams ir parapijai. Vienuolyno padėtis pasirodė labai sunki. Vadovavimas "Žiburio" draugijai ir kitos organizacijos griuvo ant jo pečių. Naujai įkurta "Žiburio" gimnazija vokiečiai trukdė, kišdamiesi į darbą, spausdami didinti vokiečių kalbos pamokas. Gimnazijos vadovybė nuolat kreipdavosi į Matulevičių ir jis savo ramiu būdu bei geru vokiečių kalbos mokėjimu ne vieną sykį yra pašalinęs grėsusią gimnazijai pavojų; prieš jo žavinčią asmenybę suminkštėdavo ir kieta okupanto širdis.

Po daugybės darbo nebuvo galima ramiai pailsėti nė vienuolyno sienose. Vienuolyne gyveno pasauliniai kunigai. Ten vyko dažni kunigų suvažiavimai, kuriuose kunigai smarkiai pakritikuodavo vyskupijos valdžią, ypač dėl to, kad nebuvo seminarijos ir kurijos. Matulevičius kiek galėdamas ramino karštuolius, aiškindamas jiems Bažnyčios įstatymus. Buvo siūlyta Matulevičiui seminarijos rektoriaus vieta, bet jis atsisakė motyvuodamas, kad atvykęs vienuolyno tvarkyti, o ne ko kito imtis. Pagaliau, Matulevičiui padedant, buvo gautas vokiečių leidimas steigti Seinuose seminariją su dėstomąja lotynų ir lietuvių kalba. Seinų vyskupas, kunigų prašomas, ėmė organizuoti kuriją, kurion norėta įtraukti ir Matulevičių.

Tuo tarpu vis stiprėjo gandai apie kandidatūrą į Vilniaus vyskupus. Kai Roma griežtai atmetė kan. A. kandidatūrą, kurią rėmė ir vokiečiai, šie, kerštaudami prieš Romą, ištrėmė iš Vilniaus prel. Michalkevičių. Gi Lietuvos Taryba rimtai susirūpino Matulevičiaus pravedimu. Norėdama geriau pažinti savo kandidata, 1918 m. vasarą atsiuntė į Marijampolę du Tarybos narius — kun. J. Petrušį ir kun. J. Purickį — pasikalbėti su Matulevičium. Čia duosime žodį vienam iš delegatų.

"Atvykome vakare į marijonų vienuolyną, kur gyveno kun. Matulevičius. Čia mus pirmiausia pavaišino vakariene bendrai su visais vienuoliais; po vakarienės nuvykom tryse su kun. Jurgiu į vienuolyno sodą pasikalbėti be liudininkų. Trumpai ir aiškiai išdėstėme mūsų misijos tikslą ir laukėme atsakymo.

Kun. J. Matulevičius išklaušė ramiai, susirūpinusiu veidu ir, mums kalbėti baigus, trumpai pasakė:

- Jūs norite mane pražudyti?
- Kodėl?

— Ar jūs manote, kad lenkai leis man ramiai dirbti? Jūs manote, kad jie nesigriebs visų priemonių, norėdami mane iš Vilniaus pašalinti? Jūs norite mane paaukoti.

— Lenkai nėra tamstai tiek priešingi, kiek kitam kuriam nors lietuviui kunigui. Kada tamsta buvai Petrapilio Dvasinėje Akademijoje, jie tamstą labai gerbė ir lenkėsi tamstos autoritetui.

— Gal būt, bet nepamirškite — kitas dalykas Akademijos profesorius, o vėl kitas — Vilniaus vyskupas. Lenkai eiti lietuviui vyskupo pareigų neleis.

Kai delegatai nedrausiai pasiteiravo, kokios politinės krypties ir taktikos jis manytų laikytis, eidamas vyskupo pareigas Vilniuje, Matulevičius atsakė:

- Aš matau, jūs norėtumėte, kad būsimas Vilniaus vyskupas būtų nelyginant kaip koks plaktukas, kuris ten suskaldytų lenkams kunigams galvas, ar kaip kokia šluota, kuri juos visus

iš Vilniaus išsluotų. Bet toks aš negaliu būti, nes kiekvienam vyskupui Bažnyčios kanonai nustato normas santykių, kurie turi būti tarp vyskupo ir kunigų. Aš iš anksto žinau, kad, laikydamasis kanonų, negalėsiu nei vienai nei kitai pusei įtikti.

Po ilgokų ginčų ir įrodinėjimų kun. Matulevičius pagalvojęs pasakė:

— Na, ką gi, jeigu Lietuvai mano auka reikalinga, aš neatsisakau. Bet žinokite, kad jūs mane siunčiate į pražūtį. Pavojaus aš nebijau ir savo asmens nebranginu, man tik baugu, kad aš save paaukosiu ir nieko negalėsiu padaryti. — O veidas buvo apsiniaukęs ir susirūpinęs".

Toks atsakymas Tarybos narius įtikino, kad Matulevičius yra rimtas asmuo. Galutinai Tarybos pirmininkas A. Smetona oficialiai pasiūlė Vatikanui skirti Matulevičių Vilniaus vyskupu, paaiškindamas, kad Taryba prieš jo kandidatūrą nieko neturinti.

Matulevičius matydamas, kad jau dalykai darosi rimti, nusiskubino į Vilnių. Jis įrodinėjo A. Smetonai, kad, būdamas paprastu vienuoliu, būsiąs naudingesnis Bažnyčiai ir visuomenei, kad vienuolynai Lietuvoje reikalingi, kad kandidatų į vyskupus yra ir daugiau. Smetona nereplikavo, bet ir nieko nežadėjo. Grįždamas per Kauną, Matulevičius užėjo pas Zechliną, kuris tuomet vedė politikos skyrių valdžioje, ir jo prašė, kad nebūtų skiriamas į Vilnių. Rašė ir nuncijui Pacelli į Miuncheną, išdėstydamas sunkią vienuolijos padėtį ir prašydamas palikti darbuotis vienuolijoje. Laiškais užaliarmavo savo brolius Amerikoje, Friburge, Varšuvoje. Pastariesiems rašė: "Paplitę gandai, kad mane gali išsiųsti į Vilnių, pradeda mane gąsdinti. Malonėkite paprašyti J. E. arkivyskupa, kad mane gelbėtų, už tai jam būsiu dėkingas . . . Pagaliau aš Vilniuje nesusiorientuočiau; nežinau, ar tenai visiems įtikėtų ir dangaus angelas. Tikrai, jei tenai nuvykčiau, būčiau apšmeižtas ir užuitas. Tačiau tiek to. Jei tik iš to būtų Dievui garbės ir Bažnyčiai naudos. Man rodos, kad tenai nieko nepadaryčiau, o mūsų reikalai labai nukentėtų. Tai gi prašau mane gelbėti nuo tos nelaimės". Laiške tiems patiems lenkų marionams (1918. VI. 6) vėl rašo: "Mano kandidatūrą į Vilnių vėl išstatė. Paskyrimas padaryti daug žalos mūsų vienuolijai Lenkijoje ir Lietuvoje. Vilniuje nepatenkinčiau nei lenkų, nei lietuvių, nei pagaliau baltgudžių, o pats būčiau politinių intrygų auka. Gelbėkite mane. Kreipkitės į nuncijatūrą, arkivyskupa, į vysk. Przedzieckį, į T. Ledochowski, parašykite į Friburgą; jie irgi turi rūpintis, kad mane nepaskirtų Vilniaus vyskupu". Kai lenkų marionų delegatai nuvyko pas nuncijų ir pareiškė savo nerimą dėl generolo atitraukimo, tasai, visa išklauses ir nusišypojęs, atsakė: "Visa tai patvirtina, kad teisingai išrinkome. Teesie tai jums paguoda . . ."

Pagaliau Matulevičius pasiryžo pats vykti į Miuncheną pas nuncijų ir išdėstyti visą reikalą. Ta proga Lietuvos Taryba paprašė nuncijui paaiškinti, kad prel. Michalkevičius yra ištremtas Vokietijon be Tarybos ir lietuvių kaltės. Savo kelionės į Miuncheną rezultatus Matulevičius savo dienyne apibūdino labai lakoniškai: "Buvau Miunchene, bet išsinešiau išpūdį, kad į mano aiškinimus Šv. Tėvas vargu atsižvelgs".

Taip leidžiant pilnas nerimo ir susirūpinimo dienas, bene spalio 22 d. kun. prof. M. iš Vilniaus atvežė Ratti laišką, kuriame pranešama, kad Matulevičius jau paskirtas Vilniaus vyskupu. Laiške pridėta: "Jei Tamsta bandytumei atsistatydinti, tai Tamstos atsistatydinimo Šv. Tėvas nepriims". Tos pat dienos užrašuose skaitome: "Tą naktį negalėjau miegoti. Pajutau visą našta, kuri ant manęs sugriuvo. Sunku man buvo, bet reikėjo su Dievo valia susitaikyti".

Matulevičiaus paskyrimą Vilniaus vyskupu ne visi vienodai sutiko. Vilniaus lietuviams, tuomet vargą vargusiems, pusbadžiu gyvenusiems, rodėsi, lyg pirmoji Lietuvos saulė nušvito. Rodėsi, kad Vilniaus vyskupijoje nereikės kovoti už tautines teises bažnyčiose, kad pasibaigs nelemti vyskupijos valdytojo kovos būdai, kad naujas tikras vyskupas, mokėdamas kalbų, sugebės patenkinti visus. Iš kalbos su vilniečiu kun. prof. M. Matulevičius patyrė, kad Vilniaus kunigams lenkams tas paskyrimas nelabai patikęs, nors buvo ir tokių, kurie džiaugėsi. Lenkai kunigai Vilniuje, sužinoję apie Matulevičiaus paskyrimą, padarė susirinkimą, kuriame vyravo pasitenkinimo nuotaika. Tačiau kai vienas atvirai pareiškė savo džiaugsmą, kad paskirtas Matulevičius, o ne kas kitas, tai antras atsiliepė, esą, lenkai turi apgailestauti šį paskyrimą, nes su Matulevičium bus sunku kovoti. Reiktų džiaugtis kitu koku nors ir menku kandidatu, arba ir aršiu litvomanu, nes tada būtų lengviau iš Vilniaus išgraužti ir gauti "savo" vyskupa. Matulevičius, nors ir kilęs iš "Krolestwo Polskiego" (Suvalkijos), nors kunigu tapęs Lenkijoje ir daug metų ten dirbęs, yra tikras lietuvis ir tokio būdo, kad būsiąs visiems lygus. Todėl su juo kova būsianti neįmanoma. Gudai kunigai džiaugėsi tikėdamiesi, kad Matulevičiaus asmenyje

susilauks savo reikalų rėmėjo.

2. Pasiruošimas į Vilnių.

Vos tik sužinojus apie paskyrimą, pasveikinti atvažiuo Tarybos atstovai: kun. Petrulis, kan. Kukta ir Vizbaras. Matulevičius su jais tarėsi dėl būsimos konsekracijos ir ingreso iškilnių. Atstovai prašė, kad jis konsekruotųsi Vilniuje ir, gavęs bulę, tuojau užimtų sostą. Kai išėjo kalba apie prakalbų eilę, Matulevičius pareiškė savo nuomonę, kad pirmiausia reiktų prabilti lenkiškai, kadangi Vilniuje yra dauguma lenkiškai kalbančių. Tarybos atstovai spyrėsi, kad vyskupas privalas pirmiausia lietuviškai prabilti, nes čia Lietuvos valstybė ir Tarybos atstovai to reikalauja. Matulevičius atsakė: "Aš nesu skirtas vyskupu valstybei, o tik žmonėms, liaudžiai ir Bažnyčiai. Todėl privalau Bažnyčios ir žmonių reikalų žiūrėti". Tarybos atstovams nelabai patiko toks nominato pasiryžimas, kurį Matulevičius išlaikė ir kuris per ingresą lietuvių tarpe sukėlė daug nepasitenkinimo ir erzelio, bet kuris, kaip paskui paaiškėjo, buvo labai protingas žingsnis, jei Matulevičius galėjo ramiai pradėti vyskupauti ir paskui per 7 metus Vilniuje išsilaikyti. Tarybininkai dar prašė, kad vyskupas ir gudiškai prabiltų. Matulevičius sutiko, kad bulė turi būti ir gudiškai skaitoma, o dėl prakalbėjimo žadėjo dar pagalvoti ir pasitarti. Dėl visa ko paprašė, kad kun. Tol. parašytų trumpą prakalbėlę gudiškai.

Varšuvos marijonai pranešė, kad bulė galinti ateiti tik po kelių mėnesių, todėl Matulevičius nurimęs vėl ėmė darbuotis parapijoje ir vienuolyne. Marijampoliečiai tačiau pastebėjo, kad jų mylimas pamokslininkas ir dvasios vadas kažko susirūpinęs ir nuliūdęs. Būsima mitra jį slėgė prie žemės.

1918 m. spalio 25 d. Matulevičius nuvyko Kaunan, kur norėjo dalyvauti K. V. C. suvažiavime ir pasitarti su vysk. Karevičium. Kelyje prasilenkė su Vilniaus kapitulos atstovais, kurie jį prisivijo Kaune. Perdavę kapitulos linkėjimus, tarėsi dėl ingreso tvarkos ir prakalbų. Kai Matulevičius pareiškė norįs prabilti ir gudiškai, tai abu atstovai karštai stoji prieš, ypačiai prel. W. Jis karščiauosi, kad gudų Vilniuje iš viso nėra, kad tai tik vokiečių padaras ir t.t. Matulevičius rimtai atsakė, kad net "Dziennik Wilenski", kuris saugoja lenkų interesus, pripažįsta bent 17 procentų gudų Vilniaus vyskupijoje, taigi reiktų šis tas ir jiems duoti. Bet nenorėdamas iš karto su kapitula susikirsti, pareiškė, kad visos tvarkos nustatymą ir su įvairiais atstovais tarimąsi paliekas kapitulai, kadangi ji šiandien tenai šeiminingė, o vyskupas atvyksta kaip svečias. Vieno tik prašė, kad kiek galėdami visų tautų atstovus taikintų ir į taiką vestų. Kapitulos atstovai drauge pareiškė nenorą, kad Matulevičius konsekruotųsi Vilniuje. To jų nenoro priežastis labai aiški: Vilniaus lietuviai būtų gausiai ir organizuotai pasirodę iškilnėse, o to lenkai nenorėjo. Be to, kapitula nenorėjo prisiimti iškilnių išlaidų.

Visai netikėtai 1918. XI. 11 Matulevičius gavo iš Ratti telegramą, kad nelaukdamas ateinant bulės, konsekruotųsi vyskupu ir apimtų vyskupijos valdymą. Matulevičiui vėl teko keliauti Kaunan tartis su vysk. Karevičium. Matulevičius norėjo pats vykti Varšuvon pas Ratti, nes vien tik telegrama remiantis sunku apimti vyskupijos valdymą: kapitula galėjo nesutikti. Pasirodė, kad traukiniai eina tik iki Balstogės. Tuo reikalu buvo išsiųstas iš Marijampolės kun. D., kuris su dideliais sunkumais parvežė iš Varšuvos dokumentus. Su Žemaičių vyskupu sutarta konsekruotis Kaune gruodžio 1 d., o Vilniaus sostą apimti gruodžio 8 d. Pasirodė, kad vargu kuris kitas vyskupas galės į konsekraciją atvažiuoti (paprastai reikia trijų vyskupų): Seinų vyskupas buvo išvažiuavęs į Lomžą konsekruoti savo sufragano Jalbrzykowskio ir sutikti apaštališkojo vizitatoriaus Ratti, o Minsko vyskupas Lozinskis negalėjo atvykti dėl užblokuoto geležinkelio. Konsekracijos gi jau nebuvo galima atidėti, nes jis jau buvo paskelbta Vilniuje ir vyskupijoje, pagaliau laikai buvo neramūs ir rytojus labai netikras.

Matulevičius, lydimas poros kunigų marijonų, išvyko iš Marijampolės galutinai 1918. XI. 29. Traukinys iš Vilkaviškio labai vėlinosi ir į Kauną atvažiuo tik vėlai naktį. Kaune jau abejota, ar būsianti konsekracija. Rytojaus dieną Kaunan atvažiuo iš Vilniaus kapitulos atstovai: prel. Bajko, kan. Lubianec ir Vilniaus dvasiškijos atstovas kun. Kretovičius. Bajko minėjo, kad ir dvarininkų atstovai rengėsi važiuoti, bet paskutinę valandą susilaikė: jiems kažkas nepatiko. Atvyko ir Tarybos bei vyriausybės atstovai.

Gruodžio 1 d. Kauno katedroje vysk. Karevičiaus, asistuojant Seinų prelatui Dabrilai ir Vilniaus Bajko, Matulevičius buvo konsekruotas vyskupu. Po konsekracijos sveikino įvairios lietuvių

delegacijos ir viena tarnaičių lenkių. Buvo atvykę skyriumi ir Mažosios Lietuvos du atstovai kareiviai pasveikinti ir įteikti adresą, kuriame išreikė norą susivienyti su Didžiąja Lietuva, "sveikindami J. E. asmenyje atsigaivinantį tautinį vyskupišką sostą Lietuvos sostinėje".

Kun. J. Tumas, dalyvavęs iškilmėse kaip "Lietuvos Aido" atstovas ir sveikinęs vyskupą (aprašęs šias iškilmes *Vaižganto Raštų I t.*, 136-150 p.), savo atsiminimuose sako:

— Vyskupas atsakė dūsyk lietuviškai ir syki lenkiškai. Minėtina tai kalba. Visa taikos, meilės, teisybės ir nuolankumo dvasia perimta. Ją sunku atšviesti: jos tebuvo galima gerti. "Negi mano asmuo čia jus suvedė, tik tos idėjos, kurios pasaulį stumia priekin. Viena tokių jėgų — Bažnyčia . . . Žmones dorindamas, rodos, geriausiai visiems lygiai patarnausiu, geriausiai išpildysiu ne tik vyskupo, bet ir tos šalies piliečio pareigas . . . Bažnyčiai nėra graiko nei romėno, nėra žydo nei stabmeldžio . . . Esu pasiruošęs visiems lygiai patarnauti . . . Kristus mirė lygiai už visas tautas, sluoksnius ir kryptis. Ir mano tad pareiga tarnauti visiems, ypač liaudžiai, iš kurios esu paimtas ir vėl jai skirtas. Kas tik bus reikalingas Kristaus dvasios, visiems rūpinsiuos padėti jos gauti. Tikėjimas — gyvenimo veiksnys, idėja — pajėga . . . Labai malonu, kad laikinoji vyriausybė pritaria tikybai . . . Visi auklėkime "žmogų", kad kuo daugiausia būtų statančių galybių; griauti ir neauklėtas pataikys . . . Medis kirmino pagrauztas skursta ir geriausioje žemėje, gi sveikas ir uolynuose moka surasti dirvos ir tarpti. . ."

Vakare apie 18 vai. buvo seminarijoje pietūs, kur buvo vėl įvairių kalbų. Vyskupas atsakinėjo tiek lietuviškai, tiek ir lenkiškai sveikinusiems. Savo dienyne rašo: "Išskirti reikia iš visų kun. Tumo kalbą. Sakė: mes turime kunigų politikų, tautininkų, visuomenininkų ir kitų kitokių, bet neturime kunigo tėvo, ganytojo . . . Išreiškė linkėjimų, kad aš būčiau tas ganytojas, tėvas, ir drauge pasitikėjimą, kad kelsiu bažnytinius idealus ir žadinsiu Kristaus dvasią".

Rytojaus dieną su Vilniaus kapitulos atstovais vėl buvo aptariamas ingresso tvarkos klausimas. Kai vyskupas pasisakė, kad bulė bus skaitoma lenkiškai, lietuviškai ir gudiškai, o prabilsias tik lenkiškai ir lietuviškai, nes ir patys gudai raštu ir Taryba yra prašę, kad ir gudams būtų kas nors jų kalboje, kan. Liubianec labai karštai užprotestavo: gudų nesa, tik esanti žmonių kuopelė, vokiečių papirkta ir dirbtinai sudaryta prieš lenkus; lenkai palaikysią vyskupui už bloga toki žingsnį ir jis susigadinsią sau pirmuosius žingsnius. Matulevičius, išdėstęs savo nuomonę dėl gudų klausimo, prašė, kad kapitula gerai tą dalyką apsvarstyti, nes vyskupas nenorįs savo avelių dalies užgauti ir nuo savęs bei Bažnyčios atstumti. Aprašęs šį pasikalbėjimą smulkiai, Matulevičius priduria: "Man gailla buvo tos niekinamos tautos ir norėjau, kad jie pamatyti, kad vyskupas nei jų pačių, nei jų kalbos neniekina. Bet vėl nenorėjau bažnyčioje riaušių ir skandalų. Taigi dar kartą griežtai pareiškiau, kad, mano nuomone, reiktų skaityti bulę ir gudiškai, bet kad kapitula dar kartą tą dalyką gerai apsvarstyti. Nustatyti, kurioje eilėje kuri delegacija eis manęs sveikinti, pavedžiau kapitulai, nes ji šeimininkė, tik prašiau, kad taikintų tautas, kad nebūtų kokių nemalonumų".

Kadangi Marijampolėn grįžti vyskupu buvo nepatogu, tai Matulevičius visą savaitę išbuvo Kaune, nuvykdamas ir Panemunėn, besiruošdamas ingresso ir rengdamas ingresso prakalbas bažnyčioje. Tuo tarpu Vilniuje jau prasidėjo intrygos: kažkas paskelbė, kad lenkai, pasinaudodami vyskupo ingressu, nori padaryti tautinę manifestaciją. Vokiečiai, tai išgirdę, buvo pasiryžę joku būdu to neleisti. Galis kilti susirėmimas ir kraujo praliejimas. Vyskupui buvo patarta, kad atvažiuotų į Vilnių ne gruodžio 8 rytą, kaip buvo sutarta, bet iš vakaro slapta. Vokiečiai pažadėjo naktiniame traukinyje duoti vyskupui atskirą kupe. Buvo matyti, kad kažkam parūpo sukliudyti vyskupo ingresso iškilmes. Matulevičius nujausdamas, kad čia jau eina politika ir kova, iš Kauno išvyko gruodžio 8 d. rytą. Vokiečiai ne tik kad atskiros kūpės nedavė, bet dargi vos vos bilietas gautas.

3. Pirmieji žingsniai Vilniuje.

Pasveikintas Lentvario klebono, parapijiečių, Matulevičius labai kukliai atvyko į Vilnių. Stotyje pasitiko kapitulos, Lietuvos Tarybos ir miesto atstovai. Pagal nustatytą programą sustota Aušros Vartuose, kur koplyčioje į vyskupą prabilo prel. Volodzko lenkiškai. Sukalbėta Marijos litanija, žmonės gatvėje susirinkę sugiedojo "Tavo apgynimo" — viskas lenkiškai. Vyskupas atsakė labai trumpai — irgi lenkiškai. Jau stotyje vyskupui buvo įteiktas ministerio pirmininko Voldemaro laiškas, kurį Matulevičius Aušros Vartų zakristijoje drauge su prel. Hanusevičium ir Volodzko perskaitė. Voldemaras reikalavo, kad Tarybos ir ministerių kabineto nariams būtų užleista pirma vieta sveikinant, kitaip atsisaką dalyvauti, jei kapitula to nepadarysianti. Drauge reikalavo, kad

vyskupas prabiltų į gudus katedroje. Prel. Hanusevičius atsakė: kapitula visais balsais nutarusi, kad gudiškai ne tik prabilti, bet nė bulės skaityti nereikia, nes nesą nė vienos parapijos, kur toji kalba būtų vartojama. Jei vyskupas liepsias, tai gali skaityti, bet iš to išeis negeistini dalykai. . . Vyskupas atsakė, kad jis prisitaikysias prie kapitulos sprendimo, nes ji čia šeimininkė, o pats vyskupas nenori būti jokių sumišimų priežastimi. Taip pat jis nenorįs spręsti, kokioje eilėje bus sveikinimai, tik prašas visus taikinti, kad nebūtų nemalonumų. Hanusevičius atsakė, kad jei labai Taryba spirsis, gali jai pirmą vietą užleisti. Vyskupas apsidžiaugė ir labai prašė tatai tikrai padaryti.

Privažiavus prie katedros, duryse pasitiko prel. Michalkevičius su kunigais ir pasakė trumpą sveikinimo žodį. Vyskupas, apsitaisęs iškilmingais rūbais, pradėjo ingreso apeigas. Žmonių buvo labai daug: netilpo katedroje, minios buvo lauke. Visi laukė vyskupo žodžio. Jis pirmiausia iš sosto prabilo į kunigus lotyniškai, paskui įlipo į sakyklą ir prakalbėjo pirmiausia lenkiškai: "Ateinu ganyti jus vardan Jėzaus Kristaus. Ateinu vesti jus prie Tiesos ir Šviesos . . ." Kalbos žodžiai skambėjo didingai. Minios žmonių katedroje siūbuote siūbavo ir pertraukdavo jo žodžius keistu audringu šūkiu: "Niech żyje nasz biskup, niech żyje!" (Tegyvuoja mūsų vyskupas, tegyvuoja!). Pasirodo, kad lenkų endekų vadas kan. Maciejevičius ir Vilniaus dekanas Černiavskis, nulydėję vyskupą į sakyklą, iš už jo pečių komandavo miniai. O ta minia buvo paruošta sukelti lietuviui vyskupui skandalą, jei jis pirma prabiltų lietuviškai. Užtekdavo kan. Maciejevičiui kilstelti ranką, ir minia arba suūždavo, arba nutildavo.

Ingreso rytą lietuvių tarpe ūpas buvo pakilęs. Visi laukė lietuvių vyskupo. Tačiau tas ūpas atslūgo, kai iš sakyklos pasigirdo pirmieji naujo vyskupo žodžiai ne lietuviškai, o lenkiškai. Kai kas net apleido katedrą. Tik vėliau tie patys lietuviai, vertindami vysk. Matulevičiaus politiką, pripažino, kad gerai padarė: bent pradžios lenkai endekai nesudrumstė. Kai vėliau lenkai okupavo Lietuvos sostinę, tas pamokslas jiems buvo didžiausias kliuvinys, nes jo dėka nebuvo galima vyskupui prikišti antilenkiško nusistatymo.

Baigęs lenkišką pamokslą, vyskupas asistento kanaaninko paklausė, ar bus skaitoma evangelija lietuviškai, kaip tai daryta prieš lenkišką pamokslą. Atsakyta, kad nesą tokio papročio. "Man rodėsi — rašo Matulevičius — kad būtų reikėję prieš lietuvišką pamokslą paskaityti evangeliją lietuviškai. Tiek to, nieko nesakęs, prabilau lietuviškai. Kalbėjau į žmones karštai ir kiek tik įstengiau iš širdies. Regis, buvo ir lenkai, ir lietuviai patenkinti". Lietuviško pamokslo santrauka yra likusi tarp vyskupo rankraščių ir išspausdinta knygoje "Arkiv. Jurgis Matulevičius", tad prie jos turinio čia ir nesustosime.

Vysk. Būčys minėtoje knygoje rašo: "Tai buvo pirmoji nuo XV šimtmečio ingresinė kalba lietuviškai pasakyta. Nors Motiejus Trakiškis buvo lietuvių kalbos gynėjas XV amžiuje, bet abejotina, ar ingresinę kalbą yra pasakęs lietuviškai. Tada vyravo lotynų kalba. Tokiu būdu J. Matulevičius veikiausiai yra absoliučiai pirmasis Vilniaus vyskupas, pasakęs lietuvišką ingresinę kalbą. Ligi šiol jis yra vienintelis", (p. 25).

Įdomūs susidarė santykiai tarp naujo vyskupo ir valdžios. Savo ingreso metu Matulevičius Vilniuje rado net kelias valdžias: vokiečių su savo "Soldatenrat'u", Lietuvos Tarybą, bestiprinančią savo pozicijas viešumoje, ir lenkų neviešo pobūdžio Tarybą, su kuria vieni lenkai tesiskaitė. Besiruošiant prie ingreso iškilnių, kilo painus ir politiškai svarbus klausimas: kas turi įteikti naujam vyskupui vyskupiškas regalijas: mitrą, pastoralą ir žiedą. Mat, nuo senovės yra likęs paprotys, kuriuo einant, naujai paskirtiems vyskupams regalijas įteikia krašto valdžia. Kadangi 1918 m. gruodžio mėn. faktiškai Lietuvą tebevaldė vokiečiai, tai susidarė pavojus, kad jie politiniais sumetimais regalijų įteikimą gali pavesti kokiam nors lenkų komitetui. Tai būtų buvęs Lietuvos interesų pažeidimas. Lietuvos Taryba stengėsi, kad ji būtų įpareigota regalijas įteikti, ir tas jai pasisekė. Vyskupas buvo Lietuvos Tarybos apdovanotas tikrai brangiomis ir meniškėmis insignijomis.

Vietas katedroje ingreso metu tvarkė kapitula. Ji griežtai atsisakė duoti Lietuvos Tarybos nariams garbės vietas katedroje, kad nepaliktų lenkų slaptos Tarybos narių antraeilėje vietoje. Dėl to Liet. Taryba oficialiai vyskupo ingrese nedalyvavo. Gi sužinojusi, kad pirmas vyskupo pamokslas buvo lenkiškas, o tik antras lietuviškas, jokių iškilnių nei priėmimo jam nerengė ir ruoštąją pagerbimo puotą atšaukė. Nebuvo Lietuvos Tarybos nariai sveikinti vyskupo nei jo rūmuose po ingreso iškilnių. Įdomiai Matulevičius aprašo tos dienos įvykius:

"Po sumos grįždamas su prel. Hanusevičium, dar kartą prašiau sakyti kan. Lubianec, kad Lietuvos Tarybos ir valstybės atstovams užleistų pirmą vietą. Numaniau, kad čia kils susirėmimas ir daug nemalonumų. Išengiant į vyskupo rūmus, pasitiko mane su duona ir druska J. M. Michalkevičius, atvyko ir kiti prelatai ir kanauninkai. Aukštai salionuose rinkosi delegacijų atstovai. Einant man pusryčiauti, priėjęs kan. Kukta man pasakė, jei sutinkanti kapitula pirmoje eilėje leisti Tarybos atstovus, tai atvažiuosią jie mane sveikinti, o jei ne, tai nesirodysią. Atsakiau, kad prel. Hanusevičius sakęs, kad tam jų norui nesipriešinsią. Tada kan. Kukta pasiuntė vežėją parvežti Tarybos atstovų. Sėdus pusryčiauti, atėjęs kan. Lubianec aštriai užprotestavo prieš Tarybos atstovų norą kalbėti pirmiausia. Esa, buvo nustatyta tvarka, kad lenkų delegacijų atstovai pirma kalbėsia, o lietuvių paskui, tai to ir reikia laikytis. — Atsakiau, kad, mano nuomone, čia jau civilinio mandagumo aktai. Bažnyčioje pirmiau kalbėjau lenkiškai, o paskui lietuviškai, kadangi lenkų daugumas. O čia Taryba vis tik yra valdžia, ją sveikino net Šv. Tėvas, su ja derybas vedė net nuncijus Pacelli Miunchene, jai pavedė vokiečiai savo valdžios dalį, ji atstovaujanti ir šalies žymiai daliai. Taigi šio civilinio mandagumo akte priderėtų jiems pirma vieta, taip man rodos. Kiti iš kapitulos nesipriešino; J. E. vysk. O'Rourke taip pat tos nuomonės buvo. Tik kan. Lubianec spyrė, kad greičiau eičiau prie delegacijų, nes laukia. Rinktis buvo nustatyta 2 vai. Tarybos atstovų dar nebuvo, palaukus iki 2 su puse vai. ėjau prie delegacijų. Pasakiau, kai tik atvažiuos Tarybos atstovai, kad pertrauktų viską ir įleisti Tarybos atstovus. Lubianec sakė, kad gal kur atskirame kambarykyje juos priimti. Pasakiau, kad geriau visiškai nepriimti, negu žmones niekinti. — Prasadėjo sveikinimai: pirmiau ėjo lenkų atstovai, paskui lietuvių, paskui gudų. Kun. Lubianec norėjo, kad, išklauses lenkų, jiems atsakyčiau: matyt, norėjo, kad lenkai paskui sau išeitų. Sakiau, kad, visus išklauses, visiems paskui paeiliui atsakysiu. Kalbėjau kiek galėdamas širdingai, pirma lenkams, paskui lietuviams ir pagaliau gudams, šiems lenkų kalba, kadangi gudiškai nemokėjau. Sakiau, kad atėjau čia visiems lygiai tarnauti, visiems reikšti meilę, kad tautų santykiuose tos pačios doros privalome laikytis, kaip ir atskirų žmonių santykiuose, kad nė vieno nevalia neapykantoje laikyti, niekinti, skriausti, kad visus lygiai reikia mylėti ir t.t. — Tarybos atstovai neatvažiavo. Pasirodė, kad buvo nesusipratimas. Vežėjas nesuprato, pastovėjęs prie Tarybos grįžo".

Gal čia neapsižiūrėjo kan. Kukta, kuris ne pats vyko į Tarybą, o tik vežėją pasiuntė. Tas gi pasisakė atvykęs vežti pas kan. Kukta. Gal ir tyčia kieno nors vežėjas buvo pamokytas durneliu apsimesti.

Matulevičius tos dienos įvykių aprašymą baigia taip:

"Nežinau, kodėl man niekad taip neišrodė menki, niekingi tie tautiniai ginčai, neapykantos, užsispyrimai, kaip dabar. Rodos, turint kiek geros valios ir nuolaidumo, buvo galima visus sutaikinti Kristuje. Daug kaltės man išrodė čionai iš pusės kai kurių kunigų. Mat, patyriau, kad kapitula ir lenkai kunigai visiškai nepripažįsta Tarybos ir lietuvių valstybinės valdžios".

Įvykusiam nesusipratimui su Lietuvos Taryba išlyginti, sekančią dieną vysk. Matulevičius pirmąją vizitą padarė Tarybos pirmininkui, jo pavaduotojams ir visiems Voldemaro kabineto ministeriams bei žymesniems valdininkams. Tos dienos vakare Taryboje buvo padaryta interpeliacija, kodėl gudų kalba nebuvo skaityta bulė, neprakalbėta gudiškai, neskirta katedroje Tarybos atstovams tinkamos vietos. Vyskupas tik gruodžio 9 d. rytą gavo iš kanclerio kun. Steckevičiaus raštą, kurį Taryba buvo įteikusi kapitulai dėl gudų kalbos. Raštas gautas jau po laiko. Vyskupas raštu paašškino ministeriui pirmininkui Voldemarui lietuviškai ir gudų Tarybos prezidiumui gudiškai, kodėl taip įvyko: tai įvykę be vyskupo kaltės, nes viską tvarkė kapitula, o jis turėjęs taikytis prie nustatytos tvarkos.

Gruodžio 9 d. lenkų piliečiai pakvietė vyskupą pietų, kurių metu pakelta tosta už vyskupą labai pavojingu būdu, būtent: išreikšta viltis, kad jis prisidėsia prie Lenkijos-Lietuvos unijos įgyvendinimo. Vyskupas atsakė, kad jis, gyvendamas Lenkijoje, tiesa, tarnavo lenkams, gi čia visiems lygiai tarnausiąs. Būdamas vyskupas tegališ tik meilę, broliškumą, vienybę žmonėms skelbti, juos taikinti, bet politinės unijos ne jam priklausą ir ne jo galioje esančios. Taigi į tą dalyką negališ ir nenoris duoti atsakymo.

Kitą dieną vakarienę surengė krikščionys demokratai, kur taip pat buvo daug kalbų. Išklauses eilę sveikinimų, vysk. Matulevičius kukliai, bet labai nuoširdžiai atsakė neužsigaunaš ir nelaikaš niekam už blogą, jei kas nepritaria pirmiems jo žingsniams, pradedant valdyti vyskupiją. Pažymėjo, kad į politiką kištis negališ, kad, mokydamas žmones doros, teikdamas jiems Kristaus mokslą, manaš ir tėvynei geriausiai pasitarnauti.

Pagaliau nurimę Lietuvos Tarybos ir valdžios žmonės gruodžio 12 d. pakvietė vyskupą pietų. Dalyvių buvo daug, nemažiau ir kalbų: kalbėjo lietuviai, gudai, lenkų, žydų, partijų atstovai. Vyskupas per tris valandas atsakinėjo sveikintojams visomis to krašto kalbomis. "Kai jis kalbėjo apie meilę ir vienybę — sako J. Tumas — jčiau, kad jis myli ir neskaldo . . . Kalbėjo St. Šilingas apie vaidilutes, M. Biržiška apie kultūrą, kun. Mironas apie Bažnyčios eskadrą, kun. Tumas apie Vilčių Žvaigždę, A. Voldemaras apie Mickevičiaus Gustavą, Rozenbaumas apie Babelio bokštą. Prūsai reformatai, lenkiškai kalbantieji lietuviai, betikybieniai, socialistai, vyriausybė, Taryba, gudai, žydai, visi laukė iš naujo ganytojo, kad jis padėtų išbristi iš vargų. Ir visi liko sustiprinti" (Ark. J. Mat., p. 133; cfr. Vaižganto Raštai, I, p. 145). Patsai gi vyskupas savo dienoraštyje pažymi: "Mano kalbos regimai patiko visiems, visi buvo patenkinti: ir žydai, ir gudai, ir lietuviai. Taip Dievas padėjo man vėl sueiti su Lietuvos valstybe į dermę. Lietuviai, nusiminę dėl ingreso ir paabejoję, koks aš būsiąs lietuviams, dabar nurimo".

Po visų iškilmių vyskupas negavo nė kiek pailsėti. Kasdien pas jį rytais lankėsi daugybė visokių žmonių ir kunigų. O jis jokio etiketo nesilaikė, neturėjo nustatytų valandų. Vyskupo durys buvo visada ir visiems atviros. Po pietų paprastai jisai pats lankė žymesnius miesto asmenis ir įstaigas. Vienuolės seserys ėmė kviestis į savo mokyklas. Čia vėl reikėjo laviruoti: parengti vaikai deklamavo eilėraščius, droždavo prakalbas lenkų tautinėje dvasioje, o vyskupas atsakinėdamas išskeldavo religijos reikšmę mokymo darbe. Tai matydamas, Matulevičius užrašo: "Pasiryžau kiekvienos tautos geismus ir siekimus gerbti, kiek jie nepriešingi mūsų tikybos dėsniams".

Gruodžio 15 d. Vilniaus katedroje Matulevičius konsekrovo naują Rygos vyskupą O'Rourke, asistuojant vysk. Karevičiui ir prel. Michalkevičiui. Ta proga rytojaus dieną pas Matulevičių įvyko pirmoji (ir bene paskutinė) Pabaltijo vyskupų konferencija, kur atarta daugelis svarbių klausimų, ypačiai beartėjančio bolševizmo akivaizdoje. Sutarta, kokios taktikos laikytis, patekus po komunistų valdžia, tartasi, kaip suvienodinti kai kuriuos administracinius dalykus.

Tos pat dienos vakare vysk. Matulevičius sukvietė Vilniaus kunigus pasitarti, kaip elgtis bolševikams atėjus. Čia vyskupas turėjo progos pateikti savo programą: įvykus okupacijai, kelti Kristaus idealus, pozityviai dėstyti Kristaus mokslą, vengti užsipuldinėjimų, nekelti politinių klausimų pamoksluose ir t.t. Duota ir praktiškų patarimų: tinkami pamokslai, žmonių lankymas, ypač kalėdojant, prie Šv. Sakramentų raginimas, metrikų rašymas lotynų kalba ir pan.

Tuo tarpu mieste darėsi kaskart neramiau. Vokiečiai rengėsi Vilnių palikti. Per Naujus Metus jie tai ir padarė. Rytojaus dieną (1919. I. 2) Lietuvos Taryba ir ministariai išvyko į Kauną. Susidariusią tuo metu Vilniuje padėtį labai vaizdžiai aprašo patsai Matulevičius savo dienoraštyje:

"Įvairios partijos ėmė varžytis tarp savęs miestą ir valdžią. Ėmė eiti daug laikraščių įvairiomis kalbomis. Bene ar tik ne šešios žmonių grupės savinasi sau Vilniaus valdžią: lietuvių Taryba, vokiečių kareivių Taryba, lenkų komitetas, darbininkų (bolševikų) Taryba, tų pačių bolševikų Taryba, susidariusi Vileikoje su Kapsuku, senoji, dar rusų paliktoji miesto valdyba. Vokiečiai matomai visus vilkino, nė vieniems nedavė tinkamai susiorganizuoti, nė vieniems nedavė ginklų. Pagaliau Tarybai perdavė valstybinius rūmus (kurių neįstengė apsaugoti ir apimti), senajai miesto valdybai miestą; bolševikų Tarybai savo palankumą išreiškė; lenkų legionistams, kaip pasirodė, atidavė iš tikrųjų miestą. Stebėtina vokiečių politika: visus sukiršino, patys viską išsivežė.

"Mano stovis be galo buvo sunkus: kas vieniems tiko, tai kitiems nepatiko. Nežinia buvo, kaip įsitaisius. Viskas virte virė. Laikiausi Kristaus ir Bažnyčios. Mačiau, kad kiekvienis: ir lietuviai, ir lenkai į savo pusę traukia, nelabai paisydami Bažnyčios reikalų". Nežiūrint viso, vyskupas uoliai ėjo savo pareigas. Kalėdų naktį celebravo katedroje ir sakė pamokslą. Baigiant 1918 metus, irgi sakė pamokslą. Kūčių dieną ėjo į įvairias įstaigas pasidalyti plotkele, per šventes vizitavo įvairias lietuvių ir lenkų įstaigas.

Bet čia jau prasidėjo bandymas vyskupą įtraukti į jam visai pašalinius reikalus. Varšuvos valdžios Vilniun atsiųstas komisaras S. M., apsilankęs pas Matulevičių, pranešė, kad lenkų valdžia nusprendusi Lietuvą okupuoti, bet tai nereiškia Lietuvos aneksijos: paliksia teisę apsispręsti. Esą, legionieriai ir lenkų valdžia garantuosią Bažnyčiai laisvę ir ginsią visų tautų

laisvę. Komisaras norėjo, kad vyskupas šias mintis paskleistų plačiau. Matulevičius atsakė, kad jis į politiką nemanaš kištis, jis tik skelbias vienybės, meilės, broliškumo reikalingumą. Kunigų gi pareiga rūpintis visų išganymu lygiai. Po poros dienų vyskupo vardu atėjo iš Berlyno Dr. J. Purickio telegrama su prašymu paskelbti žmonėms, kad vokiečiai Vilniaus neatiduosią nei bolševikams, nei lenkams, kad santarvininkai pripažįsta Lietuvos Tarybą, kad Lietuva gausianti paskolą. Vyskupas tą telegramą nusiuntė į Tarybą prašydamas, kad savo, o ne jo vardu paskelbtų.

Naujų 1919 Metų dieną lenkų legionieriai paėmė miesto valdžią ir gynimą į savo rankas. Varnų gatvėje apsupo bolševikų Tarybos rūmus. Prasidėjo šaudymai. Suimta keletas lietuvių bolševikų ir daugybė žydų. Sausio 2 d. bolševikų Taryba, apsupta ir apšaudoma, turėjo pasiduoti. Šeši tos Tarybos nariai, nenorėdami gyvi patekti į lenkų rankas, nusižudė. Legionierių vadas Mokrzecki paskelbė karo stovį. Toli numatęs vyskupas 1919. I. 1 rašo:
"Mano nuomone, legionieriai nebegalės atlaikyti Vilniaus, tik be reikalo savo šaudymais, areštais suerzino priešingų partijų žmones. Be abejo, bolševikai atėję keršys pirmiausia kunigams, paskui lenkams. Prie legionierių neprisidėjo nei lietuviai, nei žydai. Legionierių žygis tik didesnę nelaimę užtrauks ant miesto gyventojų, jei jie neatsilaikys prieš bolševikus. Pasitikėta, kad sodžiai prisidėsia. Iš kunigų pabėgėlių sužinojau, kad sodžiai ne tokie greiti kariauti.. . Lenkai dar pasitiki, kad Varšuva atsiųs pagalbos, bet, turbūt, veltui, nes kiek girdėt, nė ten neturi nei ginklų, nei šovinių".

Išbėgo Lietuvos Taryba su ministeriais, išbėgo legionieriai. Tačiau Vilniuje pasiliko du kertiniai šulai: Basanavičius tautos sargyboje ir Matulevičius Bažnyčios sargyboje. Jų užduotis dar nebuvo baigta. Lietuvos žemelės sostinė, nepaisant okupacijų, lieka ta pati, tik ta sargyba turės būti dar stipresnė, dar budresnė. Vadai iš fronto nesitraukia.

Reziumuodamas pirmų keturių savaičių pirmuosius žingsnius Vilniuje, tokiais sunkiais laikais pradėjęs ganytojauti Lietuvos sostinėje, Matulevičius rašo:
"Prieš Kalėdas atvažiavo Tėvas J. Vaitkevičius iš Vloclavko per Varšuvą. Kelionę turėjo labai sunkią ir vargingą. Labai nudžiugau jo susilaukęs, ramiau pasidarė, turint prie savęs savą žmogų. — Vilniuje man buvo labai sunku. Tikrai kelias čia erškėčiais nuklotas. Lenkų visuomenė manęs bijojosi, nepasitikėjo, žiūrėjo, ką aš darysiu; net sveikinant per ingresą viena poniutė palinkėjo man, kad aš lenkams nebūčiau patėvis, o tik tėvas. Lietuviai taip pat bijojosi, kad aš nepašlyčiau į lenkų pusę. Nežinia buvo, kaip vieniems ir antriems išsitaikius. Tautų baisiausia čia neapykanta. Lenkai čia tiesiog nepripažįsta nei lietuvių, nei gudų, patys mano imtis ir ima į savo rankas valdžią. Lietuviai vėl sako, kad čia nekiek esą tikrų lenkų, liaudis tai gudai, taigi nesą ko paisyt lenkų dvarininkų ir šovinistų. Gudai vadai vėl norėtų, kad gudams kas nors būtų, o tuo tarpu ta gudų liaudis nesusipratusi, tamsi, apleista; kai į juos nori gudiškai kalbėti ar jiems gudiškai pamokslus sakyti, neapkenčia, net pasipriešina. Žydai vėl, matyt, daugiau traukia į rusų šalį ir prie rusų norėtų prisidėti. Be to, dar įvairios politinės partijos. Tikrai miestas tarsi virte verda, neapykanta kunkuliuoja. Daug man padėjo mano draugas kan. Kukta: davė man ir namui reikalingų įrengimų ir ūkio daiktų, ir kas reik supirko, kas reik patarė. Parodė tikrai brolišką širdį. Iš Marijampolės išleisdamas, kuo galėdami mane aprūpino. Atvažiavęs Tėvas Rėklaitis ir Tėvas D. padėjo įsikurti. Taip pat Vargdienių Seselių Vyresnioji sutaisė ir sutvarkė, ką galėjo. Vietinė lenkų visuomenė regimai nieku nenorėjo prisidėti . . ." liūdnai baigia vyskupas savo žodžius.

4. Pirmoji bolševikų okupacija

Bolševikams prie Vilniaus besiantinant, vyskupas rinko žinias iš žmonių, pabėgusių iš bolševikų užimtų vietų. Kai kurie pasakojo baisių dalykų. Kiti gi tvirtino, kad bolševikai ramiai elgiasi, skriaudos niekam nedarą, baudžia tik vagis ir plėšikus, už iš žmonių paimtus daiktus brangiai moka. Prie kunigų tik tų tekimba, kurie turėjo ryšių su lenkų legionistais.

Kai iš Vilniaus bėgo lenkai, išipainiojusieji į politiką, kai kas patarė ir vysk. Matulevičiui išvažiuoti, ar bent butą pakeisti. Tačiau vyskupas pasiryžo liktis vietoje. "Pasiryžau niekur iš čia neiti. Tai bus, ką Dievas duos. Jei tokia Jo valia, mane areštuos ar net ir žudys, tegul visame kame Dievas būna palaimintas. Mirtis visur gali užklupti, o į dangų iš visur tas pats kelias. Nesijaučiu, kad kam būčiau ką bloga padaręs ar nusikaltęs, taigi ir ramus esu".

Matulevičius mokėjo stebėti naujų įvykių fone žmonių nuotaikas. Jis rašo: "1919 m. sausio 6 d. iš ryto anksti kėlęs, jau išvydau būreliais einant raudonąją kariuomenę. Gatvė buvo tuščia. Kai kur buvo matyti maldingos moterėlės einant į bažnytelę su maldaknygėmis, ar grįžtant. Kai kur, išlindę pro vartus, moters ir vyrai bailiai dairėsi į šalis, stebėdamiesi atmaina. Kaskart vis daugiau žmonių gatvėse rados. Bet tai jau ne vakarykšti žmonės ir gatvės išvaizda nebe vakarykščia. Vakar švaistėsi gatvėmis legionistai, daugybė vaikščiojo jaunuomenės, ypač mergiočių, daug ponų ir ponių; žydai kažinkur buvo tarsi išsislapstę; retas koks kur nedrąsiai praeidavo. Lenkai kone visi baltais ereliais apsisagstę, jautėsi, kad jų viešpatavimas. Rogutėmis važinėjo šen ir ten daugiausia legionistai. — Šiandien kas kita: vargo ir darbo žmonės pasipylė po gatves, daugiausia žydėliai; mergaitės ir bernaičiai šen ir ten sveikina raudonarmiečius, šnekas su jais, matyt, ir pažįstamų sutinka. Tarp kareivių matyt nemaža ir žydėlių. Ponai tarsi išmirė. Rogutėmis važinėja raudonarmiečiai ir proletarai — tarsi ne tas miestas".

Sausio 8 d. bolševikai iškilmingai laidojo žuvusius draugus: lenkų nužudytus ir nusižudžiusius. Laidojo ties katedra, kur seniau buvo Katarinos paminklas, pirmiau lavonus apvežę Vilniaus gatvėmis. Neutrūko ir kalbų: lietuviškai, lenkiškai ir rusiškai. Lenkiškai kalbėjęs labai puolęs kunigus, juos kaltinęs už legionistų suorganizavimą. Tuo laiku bolševikų laikraščiai, aprašydami tuos atsitikimus, minėjo, kad dabar nelaikąs esąs keršyti, nors širdyje keršto jausmai kilę; nesą laiko tokiems darbams: geriausia bus, jei raudonoji armija eisianti savo darbo daryti, darbo žmonių laisvinti. Vyskupas pastebi: "Tikrai gerai ir išmintingai parašyta". Vyskupui neblogo išpūdzio padarė ir pirmasis bolševikų atsišaukimas į gyventojus: "Visai žmoniškas". Bolševikai pirmomis dienomis suiminėjo tik užsilikusius legionistus ir jų šalininkus. Lietuvių nuotaika Vilniuje, savaime suprantama, buvo prislėgta. Kai kurie peikė Tarybą ir valdžią, kad davėsi iki šiol vokiečiams už nosies vedžioti; tie nuolat žadėjo, vilkino, o nieko neleido daryti. Kai kam nepatiko ir krikščionių demokratų partijos paskelbimas, kad valstybės ir dvarų žemės turi būti tuojau išdalintos kumečiams, bežemiams ir mažžemiams, paliekant atlyginimą nustatyti Steigiamajam Seimui. Kai kas peikė, kam Taryba ir vyriausybė bėgusios į Kauną, o gal dar net ir toliau. Bendrai imant, lietuviai orientavosi naujoje padėtyje. Buvo išrinkta keletas žmonių tartis su bolševikais. Nusistatyta: 1) Jei bolševikai iš tikrųjų pripažintų Lietuvos nepriklausomybę, tai jiems nesipriešinti: tebando vykdyti savo reformas. 2) Stoti tarnautojais į bolševikų įstaigas, kad svetimas gaivalas nepaimtų visa ko Lietuvoje į savo rankas. 3) Kad ir su bolševikais, organizuoti kariuomenę, kuri bus reikalinga Lietuvos nepriklausomybei ginti.

Tačiau lietuvių viltys su bolševikais kaip nors sugyventi greitai žlugo, nes jau 1919. I. 10 bolševikai suėmė M. Biržišką, Janulaitį, žydą Vygodskį ir ministerius, pasilikusius Vilniuje, kiek vėliau Stašinskį ir kitus. Žadėjo paleisti, jei duos pareiškimą, kad išsižada Tarybos ir jos darbų. Iš tiesų, minėtuosius tarybininkus po kelių dienų paleido, tik Stašinskis tebeliko kalėti.

Išorinis gyvenimas lyg ir grįžo į normalias vėžes. Bolševikų padarytuose miesto valdybos rinkimuose paaiškėjo jų rinkimų metodai: išrinkti vieni komunistai. Miesto tarybos pirmininku tapo draugas Eidukevičius. Naujiems šeimininkams pradėjus miestą valdyti, ėmė viskas nepaprastai brangti: duonos svaras pašoko nuo 60 kap. iki 5 rub., sviesto svaras nuo 7 rub. iki 30 rub. Žmonės dėl brangumo ėmė nerimauti, juoba, kad dirbtuvės užsidarė, daugelis neteko darbo, o iš kaimo žmonės nieko nevežė, bijodami, kad bolševikai neatimtų produktų ir pačių nenuvartų į frontą. Nepasitenkinimas bolševikais buvo jaučiamas ir sodžiuose. Ten žmonės tikėjosi iš bolševikų gauti žemės, bet atėję šie iš karto neleido liesti dvarų žemių. Kad nuramintų žmones, bolševikai paskubomis išleido žemės tvarkymo dekretą, kuriuo dvarų ir bažnyčių žemės bei turtai paskelbta liaudies nuosavybe. Ta proga vyskupas taip rašo: "Tas dekretas labai man parūpo. Ką galėdamas skaičiau: ir Bažnyčios įstatymus, ir įvairius jų aiškinimus, ir dėstymus, kurie Bažnyčios turtus ir nuosavybę liečia, kad nė kiek nenutolus nuo Bažnyčios minties ir dvasios. Tariausi su kapitulos nariais, kas padarius, tariausi ir su tais, kurie jau Rusuose buvo komunistų revoliuciją pergyvenę".

Bet neužteko vien studijų, reikėjo ieškoti galimybės ginti Bažnyčios teises ir juridiniais ginklais. Tam tikslui vysk. Matulevičius pasikvietė garsų Vilniaus advokatą Wroblewskį ir pavedė jam sustatyti parapijiečių sąjungos įstatus, kad jais remdamiesi parapijiečiai, paėmę bažnyčių turtus, galėtų juos ginti. Kai įstatai buvo pagaminti, vyskupas sukvietė žymesnius Vilniaus kunigus pasitarti. Pasirodė, kad tie įstatai visą bažnyčios turtų globos priežiūrą ir valdymą paveda

parapijiečių taryboms; kunigas neminimas, nes su juo sudarytas tarybas bolševikai nepripažinsią. Vyskupas, išklauses įstatų referavimo, pareiškė: "Visa tai yra visiškai priešinga Bažnyčios įstatymams, todėl savo galia tokių įstatų ir tokios draugijos tvirtinti negaliu ir nė vienam kunigui tokių įstatų neteiksiu. Tad nusprendžiau, kad tas dalykas dar kol kas reikia atidėti ir palaukti, ką mums gyvenimas parodys". Tačiau kunigams, kur galėdamas, privačiai patarė: jei jau bolševikai kibtu prie bažnytinių turtų, sudaryti parapijiečių komitetus turtams ginti, bet anaipol neimti jų savo valdžion. Dvaruose tuoju buvo įsteigtos kumečiu ir darbininkų tarybos, bet bažnytinių turtų bolševikai per trumpą savo viešpatavimą Vilniaus krašte nesuspėjo paliesti.

Daug daugiau vyskupui rūpesčio sudarė tikybos dėstymo išmetimas iš mokyklų. Vos tik užėmė Vilnių, bolševikai ėmė skelbti išleisią mokyklų dekretą, kuriuo pašalinsią iš mokyklų tikybinius ženklus, pačią religiją ir kunigus. Kai kur tatai jau ir ėmė daryti. Žmonės dėl to labai sujudo ir reikalavo, kad mokykla liktųsi tokia, kokia buvusi, su religijos dėstymu; jei religiją išmesią ir kunigus išvarysą, tai jie savo vaikų neleisą į mokyklas. Žmonės jau žinojo savo vyskupo nusistatymus ir todėl drąsiai galėjo taip kalbėti. Kai vienoj vietoj (bene Švenčionyse) komisaras pakeitė gimnazijos direktorių kataliką ir ėmė savaip tvarkyti gimnaziją, vyresnieji mokiniai išbėgiojo, o mažesnieji suvaryti verkšleno ir nesimokė. Komisaras turėjo gražinti seną tvarką.

Vyskupas vėl metė kunigams šūkį — steigti prie mokyklų tėvų komitetus: tegina patys savo reikalus. "Tuo tarpu ką tik sugriebdamas skaičiau, kad nenusidėčiau nieko Bažnyčios įstatymams, nurodymams ir dvasiai, tyriau, kaip Bažnyčia elgiasi tose šalyse, kur mokykla grynai jau pasaulinė, kur tikyba jau pašalinta iš mokyklų".

Dėl mokyklų sujudo ir Vilniaus katalikų visuomenė: tiek lietuviai, tiek lenkai. Vieni ir kiti bėgo pas vyskupą tartis, kas daryti. Paaiškėjo, kad lenkai suskilę i dvi dali: aiškūs katalikai nusistatę griežtai reikalauti katalikiškos mokyklos; gi atšalėliai ir nekatalikai ketino tartis ir taikytis prie bolševikų potvarkių. Tokiai padėčiai esant, lenkų atstovai prašė vyskupo, kad jis juos sutaikintų, nes kitaip lenkiškos mokyklos bus suardytos. Kai bolševikams reikalaujant bus religija išmesta iš mokyklų, tai kunigai ir katalikai boikotuos mokyklas, paskelbs jas bedieviškomis, bet tada pačios lenkų mokyklos žlugs. Bolševikai neduos joms pašalpos, algų, atims pastatus. Gi bolševikai, savo įsteigtas mokyklas gerai atlygindami, patrauks dalį mokytojų į savo pusę. Vaikai, nenorėdami liktis be mokslo, vis-tiek eis į bolševikų mokyklas. Iš antros pusės, jei bus prisitaikyta prie bolševikų tvarkos, lenkų mokyklų vaikai bus mokomi savų mokytojų, o religiją būsą galima dėstyti už mokyklos sienų.

Vyskupas atsidūrė prieš dilemą: kaip vyskupas, negalėjo sutikti su mokyklų subolševikinimu, su religijos išmetimu iš mokyklų. Iš antros pusės, laikantis savo nusistatymo, lenkų mokyklos užsidarys ir vyskupas bus kaltinamas savo taktika prisidėjęs prie lenkų mokyklų sulikvidavimo. "Iš kalbos su lenkų atstovais man paaiškėjo: jei būčiau pasakęs, kad mes, kunigai ir katalikai, griežtai boikotuosime mokyklas, iš kurių bus pašalintas tikėjimas, tai būtų lenkai ėmę mus kunigus ir Bažnyčią kaltinti, kad baisiai pakenkėme lenkų visuomenei, kad suardėme lenkų mokyklas, būtų ėmę mums daryti tuos priekaištus, o visokio plauko lenkai socialistai tai būtų suvartoję kovai su Bažnyčia". Vienos lenkų gimnazijos direktoriui vysk. Matulevičius išdėstė savo credo mokyklų reikalus: "1) katalikai tėvai turi teisės ir pareigos reikalauti, kad jų vaikai būtų katalikiškai mokomi ir auklėjami; 2) tėvai privalo griežtai stoti prieš tai, jei bolševikai pasikėsins mesti religiją iš mokyklų; 3) katalikai mokytojai bent turėtų pareikšti, kad atsižvelgiant į visuomenę, i vaikus ir jų tėvus, pagaliau paties auklėjimo atžvilgiu, privalo liktis religija; 4) i tamstų derybas su bolševikais aš negaliu kištis. Darykite ką galėdami, kad religija liktųsi. Bet jei bolševikai ją varu išvarys, ne ką darysi. Tada mes žiūrėsime, kokia bus toji jų supasaulintoji mokykla. Jei pasirodys, kad joje pakertama, griaunamas tikėjimas, tai suprantamas daiktas, kad tėvai negalės leisti savo vaikų į tokias mokyklas; 5) nusileidimas bolševikams tik tada būtų pateisinamas, jei būtų galima tikėtis, kad jie iki vasaros iš čia išeis, nedavus joms pakriksti; 6) nemanykite, kad bolševikai duodami pašalpas paliks jūsų gimnazijas tokias, kaip dabar — katalikiškai vedamas. Jei duos pinigų, tai žiūrės, kad mokyklos būtų vedamos, kaip jiems tinka. Mano nuomone, tamstą pakeis kitu, savo žmogum, o gimnaziją ims savaip tvarkyti; 7) jei pasirodys reikalo, manau išleisti raštą į kunigus ir katalikus tėvus ir priminti jiems, kokios privalo būti mokyklos katalikų šalyse, ir i kokias mokyklas gali savo vaikus ramia sąžine leisti".

Tiems mokytojams, kurie aiškiai statė vyskupui klausimą: ar boikotuoti mokyklas, iš kurių bus išmesta religija, vyskupas patarė susilaikyti nuo boikotavimo ir laukti: "Jei suboikototumėte mokyklas, lenkų visuomenė, ypač socialistai, galėtų padaryti priekaištų, kad mes kunigai esame jiems mokyklas išardę. Bet jei tos mokyklos ims tikėjimą griauti, tai, žinoma, reikės tėvus drausti, kad į jas neleistų savo vaikų".

Kadangi švietimo komisaras buvo lietuvis Vacl. Biržiška, vysk. Matulevičius pasiuntė kun. Tumą kalbėtis su juo mokyklų reikalais. Per brolių Myk. Biržišką kun. Tumas patyrė, kad šviet. komisarui patarta nesiskubinti su mokyklų dekretu, nes tas dekretas sukels prieš bolševikus katalikų visuomenę. Vacl. Biržiška tokio dekreto, kol pats buvo komisaru, ir neišleido. Jis buvo išleistas prie jo įpėdinio Leščinskio.

Baigdamas šį opų mokyklų klausimą aprašyti, vysk. Matulevičius sako: "Visą laiką karštai meldžiausi, kad Dievas mus gelbėtų nuo visokių pavojų. Tiek mūsų Bažnyčia kentėjo prie caro, dabar ir vėl naujos kančios, ir tai vardan sąžinės laisvės. Dieve, koks keistas šis pasaulis! Tie patys žmonės, kurie tiek šaukė, rėkė prieš mirties bausmę, dabar patys šaudo ir žudo suimtus savo priešininkus. Tie patys, kurie neseniai kovojo prieš cenzūrą, prieš spaudos laisvės varžymą, dabar neleidžia kitokių pažiūrų laikraščių, o jei ir išdrįsta koks pasirodyti, pasirūpina tuoj jam užčiaupti burną. Tie žmonės, kurie taip karštai reikalavo susirinkimų ir susibūrimų laisves ir žodžio laisves, dabar kitokių nuomonių žmogui neduoda ne lūpų praverti, o kitokių negu jų draugijų nepakenčia. Tie kurie taip uoliai piršo balsavimo nuostatus iš pradžių su 4, o paskui jau su 5 ar 6 pažyminiais, dabar atmetę visus tuos pažyminius, dažnai brauningais grasindami stengiasi savo statomus kandidatus pravesti. Jie seniau reikalavo visiems lygių teisių, o dabar jas pripažįsta tik savo šalininkams. Iš tiesų, baisus daiktas tas politikavimas. Kaipgi dažnai čia taikoma laukinio nedorėlio doros dėsnis: jei tu man karvę pavogsi, tai bus bloga, o jei aš tau pavogsiu, tai bus gera. Tiek buvo mūsų mieloji Bažnyčia kaltinama dėl netolerancijos, tiek jai priekaištų dėl to padaryta. O pasirodo, kad nėra žmogaus tolerantiškesnio už kataliką, kuris moka kitų klaidas suprasti ir su-klydusio pasigailėti".

5. Tėvo Muckermano byla.

Bene 1840 m. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia, priklausiusi jėzuitams, buvo atimta ir pavesta pravoslavams. Vokiečiai, užėmę Vilnių, laikė toje bažnyčioje pamaldas kurią laiką kareiviams protestantams, o paskui pavedė ją kareivių katalikų pamaldoms. Kapelionavo Tėvas Fridrikas Muckermanas, jėzuitas. Vilniečiai, atsiminę senovę, irgi gausiai lankė tą bažnyčią. Muckermanas, pramokęs lenkiškai, aptarnaudavo ir civilinius bažnyčios lankytojus. Kadangi rusų dvasininkai labai rūpinosi tą bažnyčią vėl užimti, vysk. Matulevičiui labai rūpėjo, kad vokiečiams išėjus, Šv. Kazimiero bažnyčia, pasiliktų katalikų rankose. Jis įprašė Tėvą Muckermaną pasilikti Vilniuje, duodamas vilties ateityje tą bažnyčią vėl pavesti jėzuitams.

Bolševikams okupavus Vilnių, uolus jėzuitas sumanė panaudoti prie bažnyčios esamus namus darbininkų reikalams. Kai Muckermanas pasiteiravo vyskupo nuomonės, gavo atsakymą: "Kiek aš numanau, jei tamsta dirbsi grynai katalikišką darbą, tai darbas eis; čia jau gana visiems to tautiškumo". Buvo nustatyta, kad darbo tikslas bus grynai tikiybinis, kultūrinis ir medžiaginis. Muckermanas pradėjo sakyti sekmadieniais darbininkams konferencijas. Kadangi į jas darbininkai lankėsi labai gausiai, tai Muckermanas subūrė juos į Krikščionių Darbininkų Sąjungą. Trumpu laiku įstojo apie 9,000 narių, įvairių tautybių darbininkų. Atsiradus daugybei darbo, vyskupas Muckermanui į pagalbą davė gudą kunigą P., gerą kalbėtoją ir socialinių klausimų žinovą.

Lenkų darbininkų draugijų vadovas kun. O. čia įžiūrėjo jo darbo ardyumą, konkurenciją ir ėmė skųstis vyskupui. Matulevičius abu pasikvietęs darė Saliamono teismą ir bylą išsprendė taip, kad abu buvo patenkinti: kun. O. nedraus savo draugijų darbininkams lankytis į Tėvo Muckermano konferencijas, o Muck. paragins darbininkus dėtis į kun. O. vadovaujamas profesines sąjungas.

Muckermanas sumanė leisti darbininkams laikraštį ir steigti kooperatyvą. Tai bolševikams jau buvo perdaug. Laikraštį, vos pirmam numeriui pasirodžius, konfiskavo, o pačiam Muckermanui vasario 9 d. naktį įteikė raštą per 24 valandas apleisti Vilnių. Ryto metą Muckermanas, atbėgęs pas vyskupą, pareiškė norįs kurią laiką pasilikti Vilniuje slaptai, kol sutvarkys savo reikalus, o paskui paslapčia išnyks. Vyskupas Krikščionių Darbininkų Sąjungai vadovauti paskyrė kun. P.,

o bažnyčią globoti pavedė tos sąjungos valdybai.

Pasklidus gandui, kad bolševikai Tėvą Muckermaną tremia iš Vilniaus, darbininkai ėmė rinktis į Šv. Kazimiero bažnyčią (buvo sekmadienis). Atėjo ir patsai Muckermanas. Jis pasakė darbininkams bažnyčioje atsisveikinimo žodį, bet kai norėjo išeiti iš bažnyčios, žmonės jo jėga neišleido; šaukė neduosią jo ištremti. Susirinko gausi minia ne tik bažnyčioje, bet ir aplink bažnyčią. Norėdami minią išsklaidyti, žydai milicininkai paleido keletą šuvių į bažnyčios langus. Minia įnirto: nuginklavo milicininkus ir perdavė juos raudonarmiečiams. Žmonės buvo įnirtę prieš žydus, nes jau prieš tai buvo pastebėtos žydaitės lipdančios atsišaukimus prie bažnyčios durų, nukreiptus prieš Tėvą Muckermaną. Bolševikų valdžia, bijodama žydų pogromo, pašalino iš gretimų gatvių žydus milicininkus ir jų vietoj pastatė raudonarmiečius. Bažnyčia buvo apstatyta patikimais kareiviais lenkais. Jie žmonėms iš bažnyčios išeiti leido, bet nieko neįleido vidun. Žmonės tuoj pasiuntė delegatus į bolševikų valdžią, prašydami palikti Tėvą Muckermaną Vilniuje. Geležinkeliečiai ir elektros stoties darbininkai pagrasino streiku, jei Muckermanas bus išvežtas. Visi miesto darbininkai sujudo. Pas vyskupą irgi atsilankė darbininkų atstovai, prašydami pagalbos Muckermano reikale. Vyskupas ėmė energingai veikti: pasiuntė pas V. Kapsuką ponią Vileišienę, kuri jį kitados iš kalėjimo ir mirties buvo išgelbėjusi, bet toji nieko nelaimėjo. Porą kunigų vyskupas pasiuntė pas žydų rabiną, kad tas saviesiems įsakytų neertzinti ir neprovokuoti katalikų. Patsai vyskupas per kun. Tumą įteikė V. Kapsukui raštą pažymėdamas, kad Tėvas Muckermanas liko Vilniuje vyskupo prašomas, kad jis jokių šnipinėjimų neužsiėmęs, o darbininkus organizavęs irgi vyskupo prašomas ir su jo žinia bei įgaliojimu. Buvo prašoma T. Muckermano ištėmimą atmainyti, tuomet žmonės nurims. V. Kapsukas kun. Tumui žodžiu atsakė, kad Tėvo Muckermano negalima Vilniuje palikti, kad laikysią apgulimą bažnyčią tol, kol žmonės su Muckermanu nepasiduosią, kad nei jam, nei žmonėms nieko blogo neatsitiks.

Bažnyčios apgulimas truko tris dienas. Moterys, prasiverždamos pro raudonarmiečius, įnešdavo šiek tiek maisto apgultiesiems. Kad bažnyčioje nebūtų šviesos, bolševikai nukarpė elektros vielas. Trečiadienio (II. 12) rytą, 4:30 vai. raudonarmiečiai įsibrovė į bažnyčią, ėmė šaudyti į lubas, išsklaidė jėga žmones ir suėmė Tėvą Muckermaną. Kareiviai jį mušė, tąsė; nukentėjo ir žmonės: kai kurioms moterims net plaukus nuo galvos kareiviai nurovė. Buvo keletas sunkiai sužeistų. Muckermaną, įsisodinę į automobilį, nusivežė, o didelį žmonių būrį suvarė į buvusius Valstybės Tarybos rūmus. Dalį netrukus paleido, o kurie atrodė inteligentiškesni, tuos paliko ir nubugdė į Lukiškių kalėjimą. Bažnyčią bolševikai užrakino ir apstatė sargyba. Kriksč. Darbininkų Sąjungos būstinėje buvo padaryta krata, viskas išplėšta, išdaužyta, raštai konfiskuoti.

Visa tai patyręs, vysk. Matulevičius vėl per kun. Tumą pasiuntė V. Kapsukui raštą, prašydamas gražinti bažnyčios raktus, leisti žmonėms vėl melstis bažnyčioje ir paleisti Muckermaną ir suimtuosius žmones. Šį kartą V. Kapsukas atsakė raštu, kuriame žadėjo raktus ir bažnyčią gražinti, suimtuosius paleisti po tardymo, bet T. Muckermanas nebūsiąs paleistas: jis išvežtas į Minsko kalėjimą, kur bus teisiamas. Prie rašto buvo pridėti keli Muckermano ranka rašyti žodžiai, tiksliau: jų nuorašas, kur sakoma, kad su juo gerai elgiamasi; prašo raminti žmones.

Darbininkų tarpe po šių įvykių kilo panika, noras bėgti, slapstytis. Vyskupas visus ramino, nors patarė pasisaugoti ir nereikalingai nepatekti į bolševikų rankas. Drąsesniųjų darbininkų delegacijos vis landžiojo pas komisarus, prašydamos paleisti suimtuosius.

Patsai vyskupas ėmėsi rašyti vilniečiams katalikams ganytojišką laišką, kuris turi būti perskaitytas visose Vilniaus bažnyčiose. Tai buvo nelengvas uždavinys. "Reikėjo pažymėti, kad katalikai darbininkai skriaudžiami, kad jie turi teisės reikalauti, kas teisingai jiems pridera. O vėl reikėjo žiūrėti, kad bolševikų valdžia negalėtų prie nieko taip labai prikibti ir ką nors palaikyti priešingu revoliucijai darbu. Čia reikėjo raminti ir malšinti žmones, kad nebūtų riausių ir žudynių, o vėl reikėjo daboti, kad žmonių neprislėgus, nepastūmėjus į nusiminimą ir nevilį, kad neišrodytų, jog aš vien tik kentėti liepiu ir duotis, kad jiems visi ant sprando jodytų. Šiaip taip, Dievui padedant, sulipdžiau tą raštą". Norėdamas patirti ir kitų nuomonę, vyskupas kvietėsi tai po viena, tai po kelis Vilniaus kunigus ir teiravosi jų nuomonės dėl parašyto rašto turinio. Rimtesnieji padarė kai kurių naudingų pastabų, sušvelninimų. Bet buvo ir tokių karštuolių lenkų kunigų, kurie norėjo, kad vyskupas padarytų iškilmingą bažnyčios pašventinimą (po profanacijos), surengtų žmonių procesiją — manifestaciją (kai bolševikai buvo uždraudę visokias

manifestacijas ir net rinktis gatvėse daugiau negu 5 žmonėms). Aišku, per tokią procesiją-manifestaciją būtų kilusios riaušės, žudynės. Vyskupas su tokiais pasiūlymais nesutiko. Jis rašo: "Pastebėjau, kad čia Vilniuje kai kurie kunigai įvairius atsitikimus nori tuoj sunaudoti tautinėms ir politinėms manifestacijoms. Reikia čia vyskupui būti labai atsargiam. Sukeltus žmonių jausmus ir įtemptus nervus nori dar tempti, kol truks".

Raštas su dideliais vargais (dėl vietos ir popieriaus trūkumo) slapta buvo išspausdintas lenkiškai ir lietuviškai. Jo lietuviškas tekstas buvo su stambiomis klaidomis (dėl vieno lenko kunigo korektūros). Tai buvo pirmas Vilniaus vyskupo ganytojiškas laiškas. Jis ištiesai yra atspausstas knygoje "Arkiv. J. Matulevičius" psl. 204-206, todėl jo turinio čia nekartosime. Charakteringa jame tai, kad antroje laiško dalyje vyskupas kreipiasi "į tuos, kurie nėra krikščionys, ir į tuos, kurie yra priešingų mums įsitikinimų", prašydamas laisvės religiniams įsitikinimams, Bažnyčiai, draugijoms, Katalikų Veikimui. Be to, vyskupas tą patį sekmadienį, kada laiškas turėjo būti skaitomas, rengėsi katedroje prabilti į žmones dėl paskutinių įvykių. Ir vėl neapsiėjo be įvairių patarimų vyskupui*. Grafas L. įtikinėjo jį neleisti jokio laiško, kad žmonėms ūpo nesugadintų. Kiti patarė net nekalbėti katedroje. Vienas kunigas lietuvis įtikinėjo, vyskupą nei laišku nei žodžiu neprabilti į žmones, nes bolševikai po to tikrai vyskupą suimsią, o lenkai nacionalistai to tik ir laukia. Bet vyskupas tų patarimų nepaklausė. Jo nuomone, "kur pavojus, ten netinka vyskupui kitais dangstyti, reik pačiam stoti. Bonus pastor animam ponit pro ovibus. Vargas tam vyskupui: kas įmanydamas segasi jam į skvernus ir tempia į savo pusę; jo asmenim remdamiesi, gražiais protavimais dangstydamiesi, nori savo tikslus atsiekti".

Bolševikai Vilniuje išidrasinę, savo spaudoje ėmė smarkiai pulti Bažnyčią, tikėjimą, dorą, be to, vasario 15 d. vakare surengė lenkams darbininkams mitingą tema: "Darbininkai ir Katalikų Bažnyčia". Vyskupas tuoj sužinojo, kas ten kalbėta. Mitingas labai nepavyko, nes kai tik kalbėtojas imdavo plūsti Bažnyčią, darbininkai neleisdavo jam kalbėti. Vienas iš kalbėtojų puolė ir vyskupą, kad tas žodžio nelaikąs: žadėjęs prikalbinti Muckermaną ir žmones bažnyčioje pasiduoti, bet to nepadaręs. — Surinkęs visus tuos spaudos ir žodžių puolimus, vyskupas Matulevičius 1919 m. vasario 16 d. katedroje po mišparų pasakė pamokslą, kurio klausėsi katedroje ir aplink ją keliolika tūkstančių darbininkų. "Nors neminėdamas bolševikų, kalbėjau prieš juos stačiai, griežtai, drąsiai, išdėstydamas jų mokslo nedorybes ir suktybes. Matyt buvo, žmonės gerai suprato, ką aš noriu pasakyti, klausė atsidėję, kiekvieną pasakymą, matyt, dėmesin dėjosi".

Vyskupas žinojo aiškiai, kad "nei mano raštas, nei pamokslas negalėjo patikti bolševikams. Panorėję galėjo prie manęs kibti ir mane suimti. Sugrįžęs iš bažnyčios sutvarkiau svarbesnius reikalus, parašiau paskyrimus, kas valdys dieceziją, jei patekčiau kalėjiman, ir kas globos mūsų vienuoliją; raštus įdaviau saugoti Tėvui Vaitkevičiui; pats atsidaviau į Dievo Apvaizdos rankas". Tik kovoje dvasios milžinas pajuto visą savo jėgą: "Bolševikams suardžius visur tvarką ir sustabdžius gyvenimo bėgį, negalima buvo diecezijoje nieko veikti; pradėjo mane imti lyg koks nusiminimas, ar nerimas, ar nuobodulys. Dabar, prasidėjęs kovai, pajutau, kad lyg nauja jėga, nauja kokia galybė į mane įžengia, pajutau, kad vėl iš naujo imu gyventi. Apėmė mane neišsakomas noras ginti mieliausioji Bažnyčia, kentėti dėl jos, jai visiškai pasišvęsti".

Vyskupui taip aiškiai stojus į kovą, neapsieita be boikoto. Vėliau vyskupas sužinojo, kad jo laiškas Visų Šventų bažnyčioje nebuvo skaitytas. Klebonas D. rado, kad jame nieko nesą lenkiško nė tautiško, negana aštriai prieš bolševikus parašytas ir panašiai. Matulevičius, pasikvietęs dekaną, pasiteiravo, ar visur buvo įsakyta laiškas skaityti. Tas atsakė teigiamai. Kai jam buvo paminėta Visų Šventų bažnyčia, atsakė ištirsiąs. Kitą dieną dekanas pranešė užėmęs Visų Šventų kleboną, ir tas prisipažino neskaitęs. Bet drauge dekanas ėmė kleboną teisinti, kad tas tik iš vakaro gavęs 100 egz. laiško ir manęs, kad jie skirti ne skaityti, o žmonėms padalyti, kad paskutinį lapelį vėjas kažkur nupūtęs ir nebuvęs iš ko skaityti. . . Dekanas teiravosi, ar klebonas bus nubaustas. Vyskupas žadėjo nebausti. Tada dekanas prašė leisti ateiti pačiam klebonui atsiprašyti. Atėjęs "atsiprašinėjo, teisinosi, kad vėjas ar kas ten visą dalyką supainiojęs. Nenorėdamas, kad žmogus toliau painiotųsi ir niekus kalbėtų, ėmiau ko kita klausinėti. Pasigyrė, kad tą dieną norėjęs sudaryti bloką prieš bolševikus, susivaziavusius tartis dėl savo reikalų, o šiems nutarus, kad Lietuva ir Gudija jungtųsi federacijos ryšiais su Rusija, jis sušaukęs žmones ir nutarę prieš tai protestuoti.

Klausė, ar siųsti protestą į užsienį, kad būtų išspausdintas. Sakiau, kad ne, nes žmones be

reikalo tik bolševikai persekiotų. Mano nuomone, geriau būtų padaręs, kad būtų bažnyčios žiūrėjęs ir nesikišęs į politiką".

Smulkiai aprašęs Visų Šventų parapijos klebono boikotą, vyskupas pastebi: "Šis atsitikimėlis rodo, kaip kai kurie Vilniaus kunigai įsi-politikavę. Jei kas jų politinius darbus kliudo, tai nė vyskupo pasiryžę neklausyti. O tokių kunigų Vilniuje didelė dauguma. Man buvo seniau sake, kad jei tik aš imsiu katalikiškai valdyti, nepaisydamas tautybių (ypač lenkų tautininkų), tai sutiksiu nekartą kunigų pasipriešinimą ir revoliuciją. Tai rodosi esant tiesą. Stipriai nuliūdau dėl šio atsitikimo. Tarsi menkniekis, bet jis rodo žmonių dvasią. Kuo čia pasitikėti ir kuo remtis? Kur imti kunigų tikrų katalikų? Tu pats, Viešpatie, teikis atitaisyti ir išgydyti kai kurių kunigų dvasią, nesveikų tautiškumų ir politiškumų nuodais užkrėstą. — To kunigo nebaudžiau: maniau gana bus, jei jis jaus, kad aš žinau, kas darosi, ir numanau. Kita ką palieku jo sąžinei ir Viešpačiui Dievui. Pirmiau, jis būdamas pas mane, dėjosi laiko neturįs, dėjosi kunigu veikėju; iš kalbos buvo numanu: aš esu klebonas, dirbu savo darbą, vyskupo nelabai paisau, nelabai nė turiu kada su vyskupu kalbėtis ir tartis. Dabar atėjęs jis rodėsi lyg sugautas. Gal Dievas leido, kad jis kiek nusilenktų".

Darbininkų atstovai nuolat važinėjo į Minską Tėvo Muckermano reikalui. Jie patyrė, kad teismas bus Minske, ir rengėsi vykti stoti į teismą liudininkais. Kovo 2 d. bolševikai paleido iš kalėjimo 18 žmonių, suimtų drauge su Muckermanu. Tačiau keli dar liko kalėjime. Šv. Kazimiero bažnyčia buvo atgauta. Jos rektorium vyskupas paskyrė kun. Elertą; buvo paskirtas ir darbininkų komitetas bažnyčiai globoti. Matulevičius įprašė Minsko vyskupą Lozinskį globoti kalinį. Jis bent maistu buvo pakankamai aprūpintas, nors kuo kitu pagelbėti buvo neįmanoma.

Vysk. Matulevičiaus dienoraštis apie Tėvą Muckermaną daugiau neužsimena. Tačiau yra žinoma, kad Tėvas Muckermanas ne tik liko gyvas, bet ir laisvas. Grįžęs į Vokietiją, mirė 1945 m.

6. Lietuvių reikalai.

Tuo tarpu lietuvių suėminėjimai vyko toliau. Suimti kunigai Vailokaitis, Dogelis, socialistų veikėja Bortkevičienė, Liudas Gira. Vyskupas sielėjosi jų likimu, teiravosi apie jų padėtį. Patirta, kad jie laikomi laidais, kol Lietuvos valdžia Kaune paleisianti ten suimtus komunistus. Vyskupas organizavo kaliniams maisto pristatymą, o kai kunigams buvo leista mišias laikyti, pristatė, kas reikalinga. Kunigai Reinys ir Bieliauskas, atėję pas vyskupą, teiravosi, kas daryti: bolševikai iešką jų suimti, — ar bėgti? Vyskupas atsakė: "Darykite, kaip tinkami. Aš jūsų dėtas nebėgčiau". Abudu liko ir kitą dieną kun. Reinys jau buvo Lukiškių kalėjime.

Matulevičiui sunkiose dienose įvairiuose reikaluose labai gelbėjo kun. Tumas. Gyvas, judrus, turįs daug pažinčių aukštų bolševikų tarpe, vyskupui jis buvo labai naudingas pagelbininkas. Bet štai 1919. II. 18 anksti rytą vyskupas gauna Tumo laiškėlį su prašymu, kad ateitų jį aprūpinti šv. Sakramentais, nes sunkiai sergąs smegenų uždegimu. Vyskupas, atsilaikęs mišias katedroje, iš ten tiesiai nusiskubino pas ligonį. Tumas, pamaldžiai atlikęs išpažintį, net ir sunkioj ligoj išlaikė savo originalumą: būtinai užsispyrė priimti šv. Komuniją ne gulėdamas, bet klūpodamas. Teko vyskupui, tarno padedamam, tempti Tumą iš lovos ant žemės. Liga buvo sunki, nes ligonis nuolat graibstėsi už galvos ir labai kankinosi. Ta proga vysk. Matulevičius taip apibūdino Tumą: "Man buvo labai jo gaila; tai gabus rašytojas; jo raštai nepaprastai vaizdingi. Jis pats, nežiūrint kai kurių silpnų, doras, geras kunigas, skaisčiai grynos sielos žmogus, idealistas, labai karštai mylįs savo tėvynę, visa širdimi jai atsidavęs; gal perdaug pasidavė tautiškumo srovei ir perdaug paskendo pasauliniuose darbuose. Iš tikrųjų jis sirgo ne smegenų uždegimu, o tik dėmėtąja šiltine. Dieve, duok, kad pasveiktų".

Vysk. Matulevičius, atvykęs į Vilnių, rado kelis lietuvius kunigus buvusio vyskupijos valdytojo prel. Michalkevičiaus suspenduotus dėl to, kad jie pasirašė po memorandumu, įteiktu pop. Benediktui XV apie Bažnyčios padėtį Vilniaus vyskupijoje. Vysk. Matulevičius nesiėmė tyrinėti jų kaltės, tik norėjo sutvarkyti jų reikalą. "Buvo atėjęs kun. Brazys, vienas iš suspenduotųjų dėl garsaus memorialo. Buvau girdėjęs, kad kun. Brazys buvo labai dėl tos suspensos susisiejęs, net į nerimą įpuolęs, nebetekęs noro nė darbuotis. Mat, būdamas artistas, esąs labai jautrus. Suraminau žmogų, paskatinau, kad ir toliau darbuotųsi. Pažadėjau, kad kai tik bus galima, jį tinkamai suvartosiu. Mačiau, kaip žmogus išėjo atitokęs ir nurimęs, net veidas jam nušvito. Beje, pirmiau patyręs, kad kun. Bakšys, taip pat vienas iš suspenduotųjų, dar tebesėdi Vilniuje, paprašiau, kad išvažiuotų į Merkinę, kur buvo skiriamas. Paklausęs išvažiavo ir dabar ten

darbuojasi. Dar tik nesimačiau su kun. Varnu iš Kaišiadorių. Paprašiau, kad, kai tik bus galima, atvyktų į Vilnių. Sakiau kun. dekanui, kad kun. Varnas gali ten kol kas klebonauti, nes kitaip dabar ir nebegalima. Bet reikės jo ten buvimas legalizuoti, kad viskas būtų tvarkoje".

7. Provokacijos

Neapsiėjo tokiais sunkiais laikais be bandymų vyskupą išprovokuoti prieš bolševikus. Tam tikslui ėmė pas jį lankytis keisti asmenys, daryti keisčiausius pasiūlymus, siūlyti savo patarnavimus. Vieną tokių vizitą vysk. Matulevičius taip aprašo: "Vakar aplankė mane keistas asmuo. Jis pasisakė esąs vysk. Ropo giminaitis ar geras pažįstamas. Sakėsi išdrįšęs ateiti į mane pasikalbėti dėl pastarųjų dienų atsitikimų; esąs geras katalikas, negalįs iškęsti, kai bolševikai tikybą niekina ir Bažnyčią. Būtų gera, kad aš siųsčiau jaunos kunigus persirengusius į visus jų susirinkimus, kad tie kunigai ten stotų kalbėti ir ginti Bažnyčią. Pasirodė man tas asmuo įtartinas, pasveikino mane ne taip, kaip geri katalikai geba savo vyskupą sveikinti, kreipdamasis į mane išsireiškė: "Panie proboszczu". . . , kalbėjo lenkiškai, bet netikusia kalba. Neišrodė tai žmogus, kuris arčiau gyvena su kunigais ir vyskupais. Matyt, jam daugiau rūpėjo, ką aš manau apie bolševikus. Man paklausus, pasisakė jis pas bolševikus tarnaujās, esąs ūkio reikalų instruktorium. Supratęs, su kuo turiu reikalą, ėmiau jam sakyti kone pamokslą apie bolševikus, išrodydamas jam kai kuriuos jų netikusius pasielgimus . . . Daug ko tam ponui pripasakojau, ypač man rūpėjo jį įgąsdinti, kad bolševikai neišdrįstų religijos šalinti iš mokyklų. Prašiau, kad visa, ką esu kalbėjęs, praneštų bolševikams. Jis sprukęs pro duris išsinešdino nemitęs. Tokiems žmonėms reikia imti pamokslai sakyti apie mirtį ir teismą, sekant šv. Ignoto pavyzdžiu". Kitą kartą vėl prisistatė jaunas vyras, sakėsi besislapstas nuo bolševikų, prašė pašalpos ir nurodyti, kur esąs lenkų komitetas. Vyskupas dėl pašalpos pasiuntė pas savo sekretorių, o dėl lenkų komiteto atsakė tokio nežinās. Kitą vėl kartą prisistatė su Vitebsko dekanu rekomendacija "iš veido labai panašus į žydą, o ir iš kalbos — nes mėgo labai girtis — jaunuolis, neva jėzuitų novicijus, dabar, norėdamas pasitarnauti Bažnyčiai, pristojęs prie bolševikų, gavęs aukštą vietą: esąs užsienio reikalų vieno skyriaus komisaras, galįs važinėti, kur norįs. Jis esąs pasiryžęs (ir jau susitaręs su pora vyskupų) bolševikų santykiuose su Bažnyčia padaryti tikrą revoliuciją: išgauti Bažnyčiai laisvės dekretą. Reikia tik j Rusiją ir į Vilnių partraukti jėzuitų. Matyt, jam labai rūpėjo, ar Vilniuje yra jėzuitų. Esą, bolševikai norį užmegzti santykius su Šv. Sostu. Reikia tik, kad vyskupai tam reikalui įgaliotų kokį pasaulietį. Vyskupas Ropas ir Lozinskis jau įgalioję jį patį; ar nenorėtų ir vysk. Matulevičius prisidėti. — "Atsakiau, mano nuomone, kam čia mums j ieškoti naujų kelių susisiekti su Roma; jei bolševikų valdžia nori, tai tepaprašo Šv. Tėvo, kad čia atsiųstų savo atstovą". — Pasirodė, kad tas asmuo Vilniuje dar pas kai kuriuos kunigus buvęs ir visur kitaip kalbėjęs.

Kartą drauge su žmonėmis į vyskupo salioną įsibriovė tikras bolševikų šnipas ir provokatorius, pasivadinęs kalėjų prižiūrėtoju. Jis kalbėjo su vyskupu tik vokiškai, įterpdamas kokį žodį rusiškai. Neva kalinių gailėdamasis, prašė, kad vyskupas kreiptųsi į visuomenę, kad ji kaliniams siųstų maisto, drabužių ir pinigų. Esą, kunigai kaliniai galima labai lengvai išpirkti, reikią tik pinigų. Be to, kaip didelę paslaptį pasakė, kad bolševikai esą labai silpni ir, jei tik gyventojai sukiltų, tai juos galėtų lazdomis išmušti . . . Vyskupas nesidavė apgaunamas ir, išdrožęs tam svečiui pamokslą, išleido. Po to visko vyskupas rašo: "Vienas sau mažčiau, kaip su tokiais šnipais ir provokatoriais tinkamiausiai pasielgti: ar negeriau būtų tiesiog jų neišileisti ir gana. Tačiau nusprendžiau, kad geriau juos išileisti ir mandagiai su jais kalbėtis. Tegul sveiki patiria dalykų stovį iš manęs paties, iš pirmosios versmės. Turės tikresnių žinių, greičiau nurims. Šiaip galėtų kažinką manyti ir bešnipinėdami kažinkokių netikrų žinių apie mane prisirinkti".

8. Iš buto kraustymas.

Šių visų įvykių fone vyskupas ėjo savo pareigas dar su didesniu intensyvumu: laikė pamaldas, vedė rekolekcijas, sakė pamokslus, konferencijas, klausė išpažinčių. O bolševikai jau buvo paruošę vyskupo persekiojimo planą. Pirmasis etapas buvo — vyskupo iš namų išmetimas. Kovo mėn. 19 dieną, grįžęs po pamaldų iš katedros, vysk. Matulevičius rado bolševikų įsakymą išsikraustyti iš namo, palikti visus baldus (tik lova galima pasiimti). Laiko duota trys dienos. Vyskupas nusistatė geruoju iš namo neiti, kol atėję išvarys. Gandas, kad vyskupas metamas iš namų, tuoj pasklido po miestą. Nenorėdamas, kad kiltų riaušės, vyskupas ryžosi imtis visų priemonių, kad išsikraustymo įsakymas būtų atmaintytas. Vileišienei pas V. Kapsuką

tarpininkaujant, kovo 22 d. gauta raštas, kad įsakymas išsikraustyti atšauktas. Tuo tarpu vyskupas, nelabai bolševikais pasitikėdamas, daiktus jau buvo pamažu iškraustęs. Betgi sekančią naktį apie 2 vai. bolševikai būtinai norėjo įvyskupo rūmus. Sargas neįleido ir jie pasikeikę nuėjo šalin. Tačiau tuo viskas dar nesibaigė. Kovo mėn. 30 d. pusiau šeštą vai. ryto pasigirdo durų skambutis. Duris atidarė pats vyskupas. Pasirodė atvykęs tas pats bolševikėlis, kuris andai reikalavo išsikraustyti butą, ir pranešė, kad komisaras, kuris turi apsigyventi vyskupo name, grįžęs iš Maskvos, esąs jau stotyje ir tuoj pat atvažiuos. Reikia tad skubiai paruošti jam kambarius. Kai vyskupas parodė butų skyriaus raštą, tasai atsakė, kad šiandien nedarbo diena, kad butų skyrius uždarytas ir todėl maskvietis su 6 draugais reikia išleisti bent tol, kol suras butą kitur. Tuoj atvažiavo automobilis su kraustuliais, o paskui jį ir pats komisaras. Tasai pareiškė, kad jis jokių raštų nepaisas ir apsigyvensias čia, o ne kitur. Vyskupas išpėjo, kad liaudis ims bruzdėti; svečius įleido į laukiamąjį kambarį, o pats išėjo į miestą mišių laikyti. Grįžęs apie pusiau 12 vai., jau rado žmonių pilnus vartus, laiptus ir prieangį, subėgusių ginti vyskupo namų. Atvykusių apsigyventi svečių tarpe buvo 5 vyrai ir 2 moterys. Žmonės, spėdami, kas jos per paukščiai, dar labiau įnirto. Vyrai bolševikai, pajutę žmones renkantis, išėjo į miestą, liko tik moterys, kurioms ir teko iš žmonių išgirsti daug karčių žodžių. Vyskupas ramino žmones ir patarė, jei jie nori padėti, pasiųsti atstovus į bolševikų valdybą. Vyskupo prašomi, žmonės išsiskirstė. Bet kai tik automobilis su vyrais grįžo, minia vėl ėmė rinktis. Vyskupas svečiams įrodinėjo, kad žmonės saugoja vyskupo rūmus ir neleis jiems čia liktis. Bolševikai nemitė išsidangino. Po pietų dar kartą bandė sugrįžti, bet minia vėl susirinko. Įpykę, pagaliau pasišalino, pagrasinę tarnams: "Mes vistiek čia tvarką padarysime, vistiek čia jūsų popas nebus". Sekančią naktį bandė dar kartą brautis, sakydami atnešę telegramą, bet nebuvo įleisti. "Ilgai trunkėsi ir bjauriai keikėsi", pastebi vyskupas, kuris tą naktį negulė, kas valandą laukdamas jėga išiveržiant. Pagaliau balandžio 2 d. bolševikai galutinai išsivežė iš kiemo savo automobilį su daiktais, pykdami ir grasindami atkeršyti. Tas kerštas pasireiškė bent tuo, kad rytojaus dieną, vakare, gatvėje suėmė vyskupo tarną Joną, kaltindami šnipinėjimu (jis lankė vakarinius, bolševikų įsteigtus, kursus).

Tokioje įtemptoje padėtyje vyskupas ėmėsi visų atsargumo priemonių: "Vėl sutvarkiau savo raštus, parikiavau, kas valdys diecezija, jei mane bolševikai suimtu. Buvau pasirengęs, kad gal tekti eiti į kalėjimą. Bolševikai, kurie yra buvę pas mane, klausiami nesakė savo pavardžių".

9. Paskutinės bolševikų dienos Vilniuje 1919 m.

Vilniuje padėtis vis tempėsi. Naujas švietimo komisaras kovo mėn. 30 d. išleido mokyklų dekretą, kuriuo pašalinta religija iš mokyklų, kunigams uždrausta net koja įkelti į mokyklas, net pasaulinius dalykus dėstyti. Lietuvių mokytojų seminarijos direktorius Kairiūkštis buvo atstatytas, jo vieton paskirtas Vyšniauskas, kunigai pašalinti. Seminaristai užprotestavo ir išvažinėjo namo. Lietuvių gimnazijos nusistatė tuoj baigti mokslo metus ir paleisti moksleivius atostogų. Lenkų Edukacinis Komitetas paliepė sulaikyti visas pradžios mokyklas. Bolševikai įsakė tęsti mokslą, bet mokinių nebuvo. Įtampa dar padidėjo, kai balandžio 13 d. išleistas dekretas, atskirias Bažnyčią nuo valstybės. Betgi jis įgyvendinti nesuspėta, nes bolševikų dienos Vilniuje jau buvo suskaičytos.

Buvo jaučiama, kad Vilniuje bolševikai neišsilaikys. Lenkai laukė legionų, o lietuviai savos kariuomenės. Pastarieji netgi buvo sudarę programą, kaip sutikti lietuvių kariuomenę. Prašė ir vyskupą prie iškilnių prisidėti. O vyskupas: "Aš prašiau, kad manęs lietuviai netrauktų į jokias politikos apeigas ir manifestacijas, kad nepamirštų, jog aš čia Vilniuje visiems turiu tarnauti: ne tik lietuviams, bet ir lenkams, ir gudams, jog pirmiausia turiu žiūrėti Bažnyčios reikalų. Sakiau: 1) mano nuomone, manifestacijos ir jos tvarkos nustatymą reiktų palikti tiems, kurie Vilnių paims. Kažin ar jiems rūpės manifestacijos, gal teks skubintis eiti pirmyn, ar gintis; 2) geriau būtų, kad lietuviai nemėgdžiotų kitų ir nekeltų didelio triukšmo, jei teks jiems Vilnius, o kad tik visi kibtų darban, kad organizuotus ir nuo bado žmones gelbėtų. Jei lenkai neprisidės, tai manifestacijos tik sukiršins piliečius lenkus ir pasunkins lietuviams darbą; 3) ne manifestacijos padarys Vilnių lietuvišką, o tik rimtas patvarus darbas, įvairių įstaigų kūrimas, ėmimas i savo rankas prekybos, pramonės ir kit.; 4) Mūsų šalies, o ypač Vilniaus likimas dar neaiškus: jį spręs Paryžiuje taikos konferencija. Tada tik, dalykams nusistovėjus, bus aišku, kas daryti. O dabar man, vyskupui, reikia būti atsargiam, kad be reikalo neišsišokus ir dalies savo ganomųjų neižeidus, neužgavus. Aš negaliu gyventi einamąja valanda, turiu žiūrėti ateities. Kas būtų buvę,

kad būčiau paklauses Tarybos, ir būčiau daręs, ką mane vertė daryti? Būtų gal tekę, susidėjus savo daiktus, drauge su tarybininkais kraustyti iš Vilniaus Kaunan, o gal ir Tilžėn. Kaip norėtumėte tamstos, kad aš pasielgčiau ir kokią tvarką tada man apeigų statytumėte, jei kartais lenkų legionieriai Vilnių pirma paimtų?" — Iš tikrųjų taip ir atsitiko. Reikia pabrėžti, kad vyskupas mielai sutiko atlaikyti pamaldas, jei lietuvių kariuomenė jų norės, tik nenorėjo dalyvauti kitose numatytose iškilmėse: komendanto, ar kariuomenės vado su duona ir druska sutikime, iškilmėse Aušros Vartuose, iškilmingame vėliavos Gedimino Kalne pakėlime ir kitur, kur vyskupui buvo numatyta tam tikras vaidmuo.

Iš lenkų pusės pas vyskupą prisistatė p. D. Pasisakė esąs Lenkų valstybės skirtas Vilniaus komendantu. Jo tikslas — apsaugoti miestą nuo plėšimų ir paimti valdžią į savo rankas. Paaiškino, kad lenkai nenori dabar lemti, kam Vilnius turi tekti; jų tikslas palaikyti tvarką ir apsaugoti žmones. Vyskupo paklaustas paaiškino, kad su lietuviais nepavyko susitarti. Pranešė turis tikrų žinių, kad bolševikai traukdamiesi tikrai žada vyskupą suimti, bet lenkai apginsią: turi jau net parūpinę apsaugotą prieglaudą. Vyskupas už gerus norus padėkojo, bet nieko nežadėjo, nieku nesiangazavo. "Kalbėjomės šiek tiek apie lietuvių, lenkų ir gudų čia santykius. Aš jam nurodžiau Šveicariją, kaip ten žmonės gražiai sutarmėje gyvena, vieni kitus gerbia, vieni kitus sau lygiais laiko, visi išvien rūpinasi krašto labu ir gerove. Čia gi žmonės nenori vieni kitų pripažinti, gudų nė paminėti kai kam negalima; taip negalima gyventi, negalima prie nieko doro priėti. Pagaliau pasakiau tam ponui: aš į jokias politikas čia iki šiol nesikišau ir toliau nemanau kištis. Vyskupas turi būti lygiai visų vyskupas ir visiems lygiai tarnauti. Mano padėtis čia labai kebli; juoba turiu būti atsargus, kad mano ganomieji nesutinka, Vilnių varžosi ir kiekvienas sau nori pasisavinti. Sakėsi, labai bijas, kad vokiečiai galį Vilnių užgrobti; lietuvių neminėjo. Sakiau: mano nuomone, nėra ko taip labai žiūrėti, kas Vilnių apimsias; jo likimas pareis nuo to, ką Taikos Taryba Paryžiuje nuspręs".

Tokioje padėtyje neapsieita ir be tautinių kivirčų, gaudų: "Paprastai čia Vilniuje neiškenčia neįkišę į kiekvieną rimtesnį dalyką, jei tik gali, ir tautinių kivirčų. Kai kurie lenkai kunigai (endekai) ėmė skelbti, kad aš nenorįs jokio rašto prieš bolševikus leisti nei prabilti, esą, dėl to, kad lietuviai mane įprašę to nedaryti, bijodamiesi, kad manęs bolševikai neišvežtų. Sužinojau iš lenkų, kad paleidę prieš mane paskalą, esą, aš kun. Liubianecą nusprendęs pašalinti iš seminarijos, o į jo vietą įstatyti Tėvą Vaitkevičių; vis tai ėjo iš vadinamosios lenkų kunigų endeku kuopos. Lygiai intesyvėjo gandai apie vyskupo suėmimą. Vienas klebonas atbėgęs pas vyskupą siūlė išvažiuoti Maišiagalon — net arkliaus turįs parengęs. "Paklausiau jo: O tamsta ką manai daryti, ar bėgsi? — Atsakė: ne. — Tai kodėl gi kalbini, kad aš bėgčiau? — Ekscelencija kas kita, visai diecezijai reikalingas. — Mano pavyzdys taip pat visai diecezijai reikalingas. Man pasišalinus ar pasislėpus, Dievas žino, kas galėtų mieste pasidaryti; galėtų tuo naudodamiesi neramūs asmenys liaudį sukurstyti, įtraukti į didžiausias nelaimes. Ne, atsakiau, aš nemanau niekur trauktis iš vietos; vyskupui netinka toks darbas. Suims mane, tiek to: žemėje skylės nepasidarys; Dievas dieceziją aprūpins ir man nesant". Dienomis ir naktimis vis atbėgdavo geri žmonės įspėti, kad bolševikai ateisą tikrai areštuoti. O vyskupas po vienos tokios neramos dienos rašo: "Sukalbėjęs vakare rožančių kuo ramiausiai guliau miegoti. Pirmiau tačiau sutvarkiau visas savo popieras ir dokumentus ir paskyriau, kas vyskupiją valdys, jei man tektų kalėti".

Bolševikai nervinosi ir vis daugiau žmonių kišo į kalėjimą. Suareštavo daug lenkių ponių, susekė organizaciją "Liga patrijotek", kurios tikslas buvo padėti slaptai lenkų karinei organizacijai. Suėmė ir apie 30 žydų turtuolių, Meyštavičių su žmona ir kitus.

Bolševikai į Vilnių atėjo su Trimis Karaliais (1. 6) ir išbėgo su Grabo sargais (Didįjį Šeštadienį — IV. 19): "Prieš 5 vai. ryto išgirdau bėgant kareivius gatvė. Dirstelėjęs pro langą, pamačiau gana didelį būrį žydų milicininkų kone ristele beeinančių katedros link. Neužilgo išvydau keletą lenkų legionierių atjojant; po kiek laiko jie, sugrįžę pėsti, pastatė kulkosvaidžius ties kampu gatvės ir ėmė šaudyti į bolševikus, kurie taip pat atsišaudė iš Šv. Jurgio prospekto, ir iš sodo ties katedra. Legionieriai užklupo daugelį bolševikų dar tebemiegant, kaip avinus. Mačiau, kad pas juos nėra tvarkos, bet kad šitaip būtų davęsi užklumpami iš netyčių, nemaniau. Legionierių buvo maža: sako, tik 300-400; išsyk atjoję tuoj paėmė stotį ir puolė į didžiąją gatvę. Mūšiai tęsėsi IV. 19-21. Galų gale lenkai paėmė miestą. Bolševikai traukdamiesi išsivarė ir įkaitus lietuvius, taip pat keliolika lenkų... Baisus daiktas gatvėse mūšiai: daug žuvo nekaltų žmonių. Mano namuose išmušė 9 stiklus, keli šoviniai įlėkė į vidų, kiti įstrigo sienosna ar languosna".

Taip baigėsi pirmoji trijų mėnesių bolševikų okupacija Vilniuje. Vysk. Matulevičius ją charakterizuodamas sako: "Visas tas laikotarpis buvo nepaprastai neramus, audringas; buvo man metas visokių sielvartų ir vargų, didelio proto, valios ir nervų darbo metas, taip pat ir karštos maldos metas". — Prasidėjęs naujas, nė kiek nelengvesnis, lenkų okupacijos metas.

10. Nesveikas tautiškumas

Pradėjęs valdyti Vilniaus vyskupija, J. Matulevičius padarė pasiryžimą: "Pasižadėjau jokios tautos, jokio žmogaus neapykantos neįsileisti į širdį, pasižadėjau visiems lygiai tarnauti, kad ir kažin kiek nemalonumų patirčiau". Tačiau jo ganomieji toli gražu neturėjo panašių jausmų. Jau matėme, kad vos išengęs į Vilniaus sostą, Matulevičius patyrė iš lenkuojančios dvasiškijos tam tikro šaltumo, rezervuotumo, nepasitikėjimo, kuris laikui bėgant virto slapta ir atvira kova su vyskupu. Matulevičius nebuvo nusiteikęs kovoti griežtumu: jis tikėjosi gerumu, meile nuginkluoti pasipriešinimą. Griežtesnių priemonių imdavosi labai retai ir tik tais atvejais, kai jau per daug buvo ryški žmonių bloga valia ir sąmoningas nusikaltimas.

Pajutęs dvasiškijos nuotaikas, Matulevičius ėmė dairytis po Vilnių ir visą vyskupiją, kad betarpiškai patirtų apie ganomųjų nuotaikas ir jausmus. Kas labiausiai vyskupui į akis krito — tai Vilniaus krašto lenkuojančių nesveikas šovinizmas, perdėtas patriotizmas, kitų tautų neapykanta, maišymas politikos su religija.

Tuoj po konsekracijos, kai vyskupas aplankė vienos seserų kongregacijos mokyklas, savo dienyne užrašė: "Gražiai mane priėmė. Eilės ir prakalbos buvo labai lenkų tautinėje dvasioje; aš atsakydamas kėliau tikybės reikšmę ir vertę tautų gyvenime ir mokymo bei auklėjimo darbe". Nesveiko tautiškumo dvasia, vadinasi, buvo išsiskverbusi ir į vienuolynus. T. Vaitkevičiui bevedant vienos seserų vienuolijos auklėtiniams rekolekcijas, vieną dieną, po palaiminimo su Švč. Sakramentu, mergaitės užtraukė "Boże cos Polskę" — tik per aukštai paėmusios, ir giesmė nutrūkusi. To pačio vienuolyno seserys paprastai savo auklėtinių neveda į viešas iškilmes, nes jų įstatai tatoi draudžia. Tačiau per garsias 1918 m. Dievo Kūno iškilmes, kurias Vilniaus lenkai buvo panaudoję tautinei manifestacijai ir po kurių vyskupijos valdytojas prel. Michalkevičius buvo vokiečių ištremtas, dalyvavo ir pačios seserys, ir jų auklėtinės. Rimtesnės vietinės seserys vyskupui pasiskundė, kad viršininkės, atsiųstos iš Lenkijos, vietinių kitaip nevadina kaip "praklėta litwinka", nors tos "litvinkos" nemoka lietuviškai: tik yra gimusios ir augusios Vilniuje. Aplankęs dar kitas seserų vienuolijas ištaigas, vyskupas rašo: "Tokio šovinizmo neteko man nė Lenkijoje niekur matyti. Rusų valdžios persekiojimas iš didelės dalies yra sudaręs tą liguistą tautinį jautrumą ir šovinizmą, bet vis tik jis nesveikas".

Lenkai, matyt, bažnyčiose dažnai užtraukdavo "Boże cos Polskę", nes vyskupas 1919. III. 2 rašo: "Man labai nepatinka tas tautinių giesmių ir dalykų kišimas į bažnytines apeigas. Ne sacris misceantur profaną. Dievas nepaliks tai nenubaudęs. Kitam vėjui papūtus, dar susilauksime, kad užtrauks mums bažnyčioje "Czerwony sztandar". Jau buvo atsitikimas, kad kokie ten vaikėzai Wloclawko katedroje po pamaldų užgiedojo "Konopnickės Rotą" prieš vokiečius. Vos ne vos vargonų balsais pavyko nuslopinti tą giesmininkų giedojimą".

Bet ne tik bažnyčios sienos buvo naudojamos lenkų tautiniams jausmams reikšti: kai kada buvo įtraukiamos kunigo pareigos. Vienas inteligentas lenkas M. atėjęs pas vyskupą skundėsi, kad viename seserų vienuolyne, kur kapelionauja seminarijos dvasios tėvas, nėra tvarkos: pats kapelionas, traukdamas seseris į visokius veikimus, ardąs vienuolyno tvarką. Dar daugiau: tasai kunigas atkalbinėjęs jo dukterį neiti daugiau pas lietuvių kunigą išpažinties, kaip toji iki šiol darydavusi. Vyskupas, aprašęs šiuos dalykus, pastebi: "Pasirodo, kad ir ne visiems lenkams tinka kunigų tautinis veikimas, ir pasauliškiai malonėtų kunigus katalikus turėti. Visur čia Vilniuje išeina aikštėn tas pats kunigų dvasios tautybės užsikrėtimas".

Vysk. Matulevičius mėgo pasikalbėti su atvykstančiais iš parapijų kunigais ir stengėsi patirti dalykų stovį vyskupijos parapijose. Aukštadvario klebono žodžiais, "žmonės Aukštadvaryje dar esą tamsūs ir sukvailinti. Savėje kalba lietuviškai, bet su kunigais nelabai nori kalbėti lietuviškai; jiems išnekėta, kad jie lenkai". Iš kito provincijos klebono patyrė, kad jo gimtojoje parapijoje buvęs klebonas baisiu įnirtimu varęs žmonių nutautinimo darbą: vaikų jis neprileis-davęs prie pirmosios komunijos, kol pramokdavę lenkiškai. Būdavo atsitikimų, kad vaikai nuo 8 metų

amžiaus iki 18 vis ėję katekizmo lenkiškai mokytis, kol juos tas klebonas prileidęs prie pirmosios komunijos; mat, buvę grynai lietuviai ir nieko lenkiškai nemokėję. Matulevičius labai teisingai nustatė priežastis: "Iš tikrųjų, matyt, seniau šitoje vyskupijoje ganytojams ne tiek rūpėjo žmonių išganymas, kiek lenkų kalbos mokymas. Iš daugelio žmonių gavau išgirsti, kad čia seniau būdavo skiriami į lietuvių parapijas kunigai, nė žodžio nemoką lietuviškai, ir ilgus metus ten klebonaudami nė nesirūpindavę lietuviškai pramokti; pav. Dauguose dar iki 1904 m. bene viskas parapijoje buvo lenkiškai".

11. Seminarijos negalavimai

Netruko vyskupas pajusti, kokia dvasia vyrauja seminarijoje tautybių atžvilgiu. Lietuviai, stodami į seminariją ir mažai mokėdami lenkiškai, dažnai užsirašo lenkais, kad nebūtų per egzaminus atmesti. Mat, prieš egzaminus kiekvienas turėjo pasisakyti, kokios tautybės esąs. O visų tokia nuomonė, kad lietuvių ir gudų į seminariją nenorima įsileisti. Patekę į seminariją, lietuviai patiria daug nemalonumų tiek iš vadovybės, tiek iš draugų lenkų: kimbama net į lietuviškas pavardes — jos lenkinamos. Istorijos profesorius, iki Matulevičiui ateinant į Vilnių, beveik kas pamoka kalbėdavęs vis apie Lietuvos Lenkijos uniją. Klierikams tas net įkyrėjo. Inspektorius, dėstydamas bažnytinę teisę, skaudžiai puolęs lietuvius, daug skaudžių priekaištų jiems prikalbėdamas. Kartą net ir prieš Lietuvos Tarybą pamokslą išdrožęs.

Matulevičiui ėmus vyskupauti, profesoriai liovėsi tai darę. Klierikai pajuto, kad dabar pasidarė ramiau tautybių atžvilgiu. Prieš tai nuolat kuris nors lenkų klierikų nešiodavęs po kambarius lenkų erelį (herbą), su vadovybės žinia pardavinėdamas. Visi — ir lietuviai, ir gudai — turėdavo pirkti. Nepirksi — būsi lenkų priešininku apšauktas. Lenkams inspektorius leidęs seminarijon parsigabenti lenkiškų kalendorių, o lietuviams lietuviškų neleidęs. Lietuviškai ar gudiškai net savo tarpe viešai negalima kalbėtis, nes į tai šnairai žiūrima, daromi priekaištai. Kai 1918 m. vokiečiai pareikalavo klierikų sąrašo tautybėmis, tai apie 40 klierikų užsirašė gudais. Inspektorius, tai patyręs, išsigando, pats ėjo per kambarius, antru kartu klierikus rašinėdamas ir kalbindamas, kad dėl Bažnyčios labo lenkais rašytųsi. Tik vienas ar du drašuoliai nesutiko lenkais rašytis — likosi gudais. Vienas jų netrukus, suradus pretekstų, buvo pašalintas iš seminarijos. Kai klierikai gavo progos vyskupui išdėstyti savo sunkenybes, Matulevičius pareiškia savo pažiūras: "Aš nė vieno dėl tautybės ar kalbos neskriausiu. Tegarbina visos tautos Dievą kiekviena savo kalba".

Vysk. Matulevičius, norėdamas dar geriau pažinti seminarijos dvasią, įsakė seminarijos vadovybei siuntinėti kas rytą po vieną paskutinio kurso klieriką vyskupui mišioms patarnauti. Po mišių vyskupas pasikviesdavo patarnautoją pusryčių, su juo išsikalbėdavo, patirdavo nuomonę. Keletą įdomesniu tokių vizitų čia norime pateikti.

1919. III. 19 tarnavo mišioms susipratęs gudas Š. Paklaustas, kiek yra gudų paskutiniame kurse, atsakė nežinąs, nes gudai slepiasi, bijosi persekiojimo. Ypač žemesniuose kursuose mažai kas išdrįsta prisipažinti gudu. Tautybė paaiškėja, tik gavus šventimus. Bet kiti ir seminariją baigę, bijodami vyresnybės nemalonės, neprisipažįsta esą gudai — liekasi lenkais. Tautybės atžvilgiu seminarijoje esanti sunki atmosfera.

1919. III. 20 vyskupui patarnavo susipratęs lietuvis V. Įstodamas į seminariją, nė žodžio nemokėjęs lenkiškai ir todėl daug iškentėjęs nemalonumų. "Pirmą kartą atėjęs į seminariją, paklausęs durininką rusiškai, kur rektorius ir ar galima su juo matytis. Durininkas nustebejęs jį paklausęs, ar katalikas esąs. Atsakęs taip ir pasisakęs norįs stoti seminarijon. Durininkas palingavęs galva ir paabejojęs, ar nemokėdamas lenkiškai galėsiąs patekti seminarijon. Patekti seminarijon vis tik patekęs, bet paskui daug turėjęs sunkenybių, kol pramokęs lenkiškai. Žinoma, kai lenkų kalbos būdavo rašiniai darbai, beveik nieko neparašydavęs. Mokytojas statydavęs jam nulį kube (o3) ir skaudžiai jį pajuokdavęs. Apgyvendinę jį viename kambaryje su keliais lenkais; tie dažnai labai skaudžiai jį pašiepdavę ir priekaištų darydavę. Nebegalėdamas iškęsti, nuėjęs inspektoriui pasiskųsti ir prašyti, kad jį apgyvendintų drauge su vienu draugu, kuris apsiėmęs jį lenkiškai mokytis. Inspektorius nesutikęs jo su tuo draugu apgyvendinti ir pasakęs: Juk tamsta žinojai, kad čia lenkų seminarija; jei lenkiškai nemokėjai, tai reikėjo stoti Kaunan; gi dabar kentėk . . . Paskui lenkiškai pramokęs jau nebeturėjęs tiek vargo. — Paklausus man, kiek jų lietuvių septintame kurse yra, atsakė, kad aiškių ir susipratusių esą tik du; be to,

dar esą trys lietuviai, bet tie ar tik nebus įsirašę lenkais. Mat, seniau, jei tik kuris lietuvis stodamas seminarijon nemokėdavęs lenkiškai, tai paprastai beveik visada ir įsirašydavęs lenku, kad neturėtų paskui nemalonumų ir nebūtų persekiojamas dėl vadinamos litvomanijos".

Iš pasikalbėjimo su klierikais vyskupui paaiškėjo, kad seminarijoj ir geros drausmės trūksta: pvz. per vakarienę nėra skaitymo, vakarienės klierikai ateina ne visi drauge, o kaip kas noris. Per pietus taip pat ne visą laiką skaitoma. Prie stalo patarnauja tarnai, o ne patys klierikai. Nesą tvarkos ir pamokose: inspektorius ateina dažnai nepasirengęs (perdaug buvo atsidėjęs savo vedamai prieglaudai), pamokas dažnai apleidžia, arba ateina vėlai, išėina nesulaukęs skambučio ir panašiai.

Susidaręs šiokią tokią seminarijos gyvenimo vaizdą iš klierikų papasakojimų, Matulevičius norėjo pats lankytis seminarijoje ir pats betarpiškai viską patirti. Įdomios yra Matulevičiaus dienoraštyje tos vietos, kur kalbama apie vizitus seminarijoje. Iš jų matyti, kokiam stovyje buvo Vilniaus seminarija 1919 m. pradžioje.

"Vasario 24 d. lankiau iš ryto pirmas dvi pamokas: Šv. Rašto ir moralinės teologijos. Pasirodo, kad profesoriai visa ką ir dėsto ir klausinėja vien lenkiškai. Tačiau vadovėlius, mačiau, lotynų kalba spausdintus vartoja. Reiks pažiūrėti, ar moka klierikai nors kiek lotyniškai. Seniau girdėjau kunigus nusiskundžiant, kad seminarijoje visa kas sulenkinta ir vien tik lenkų kalba viešpataujanti, kad net lotynų kalba esanti išvaryta".

"Kovo 8 d. lankiau seminarijoje paskaitas. Pastebėjau, kad kai kurie profesoriai ne laiku ateina, vėlinasi, arba anksčiau išėina, nebaigę pamokos, o kiti ir visai apleidžia pamokas. Antrą valandą (pamoką) vos tik vieną profesorių te-suradau dėstant pamoką. Kitų nebuvo, esą, dėl to, kad šioji diena esanti pirmoji po kelių dienų atostogų: taigi "prima lectio aut brevis, aut nulla". Reikia iš palengvo imti tvarkyti seminariją"-

"Kovo 10-22 d. kiek atitrukdamas vis lankiau seminarijoje pamokas. Pastebėjau, kad kai kurie profesoriai ateina dėstyti nesiruošę. Bažnytinę teisę dėstydamas profesorius tik patį kodekso tekstą lenkiškai atpasakoja; tą patį profesorių užėjau IV kurse su klierikais verčiant ŠŠ. Tėvų homilijas iš brevijoriaus; klierikai kai ką blogai vertė ir pats profesorius juos taisydamas triko. Kitą vėl profesorių užėjau II kurse verčiant su klierikais šv. Ignoto laišką; taip pat klierikai netiksliai vertė, o profesorius jų netaisė, arba nelabai gerai taisė, nors pastebėjau, kad šis profesorius gabus ir moka mokyti. Bažnytinės istorijos profesoriaus labai sunki ir nuobodi iškalba, jis daugiausia skaitė iš savo sąsiuvinio; tą patį profesorių užėjau tiesiog diktuoju VII kurso klierikams apie renesansą; bet klierikus išklausinėti mačiau jį gerai mokant. Lekcijų algebros, fizikos, geometrijos, kosmografijos visiškai nėra. Tų dalykų mokytojas Š., žinomas lenkų tautininkas veikėjas, išbėgo Varšuvon drauge su legionieriais. Kitą mokytoją buvo sunku surasti. Maniau tiems dalykams partraukti kun. Dr. St., kleboną iš Semeliškių, bet nebuvo galima dėl karo. Man geriau tinka, kad seminarijoje dėstyti visa ką tinkamai pasiruošę kunigai".

Be lankymosi seminarijoj, vysk. Matulevičius namie skaitė, studijavo bažnytinę teisę, stengdamasis susipažinti su seminarijų sutvarkymu, koks jis privalėtų būti pagal Apaštalo Sosto nurodymus.

Viso to pasekmės netruko pasirodyti. Seminarijos vadovybė ir profesoriai pamatė, kad su vyskupu Matulevičium juokauti negalima: reikia tvarkytis, pasitempti, keisti taktiką. Vyskupui ėmus lankytis nuolat seminarijoje, profesoriai ėmė uoliau ruošti pamokoms, jų neapleidinėti. O kurie tinginiavo, tuos Matulevičius pakeitė uolesniais. "Pasikalbėjęs su Tėvu J. Vaitkevičium, kun. prof. Kraujaliu ir rektorium, nusprendžiau, kad kol kas fiziką ir geometriją dėstys Tėvas Vaitkevičius, o algebrą ir kosmografiją kun. Kraujalis. Kun. Reinio lekcijas, kuris bolševikų suimtas kali, pasidalino kun. Kraujalis ir kun. Puciata, bet jiedviem buvo perdaug, ypač kai teko kun. Kraujaliui dar algebra ir kosmografija. Lietuvių kalbą pavidžiau tuo tarpu dėstyti kun. Skruodžiui, kurs tuo tarpu sėdi Vilniuje ir gydos, o dvi teodicijos pamokas — kun. Vaitkevičiui, atėmęs jas iš kun. Puciatos. Neturėdami visų pamokų, klierikai iki šiol labai daug laiko gaišo, o toks brangus dabar jų išlaikymas ir dienos veikia bėga nebegražinamos. Kun. Puciata labai geras žmogus, mokytas kunigas ir gabus, ir neblogai dėsto, bet, pasirodo, be valios . . . Daug lekcijų apleisdavo, nuolat vėlinosi. Dabar, pasinaudojęs paskalais, kad bolševikai daug kunigų ketina suimti, ėmė neva slapstytis ir nesirodė seminarijoje. Pasišaukęs jį pasakiau, kad jei jam sunku dėstyti, tai bent filosofijos pamokas pavesiu Tėvui Vaitkevičiui; jis atsiprašinėjo dėl apsileidimų. Įgraudenau, kad daugiau pamokų neapleidinėtų. Kun. Puciata ėmė jau dabar uoliai lankyti

pamokas; kažin kaip ilgai tesės. Dabar jau klierikai turės visas pamokas ir negaišins brangaus laiko . . . Taip, Dievui padedant, sutvarkiau seminarijoje pamokas . . . Dažniausias dabar mano rūpesnis — tai iš lengvo tikrai pastatyti seminariją, ypač padaryti ją katalikiška, iššlavus visokius tautinių šovinizmų raugus. Didžiausias mano troškimas, kad klierikai, baigdami seminariją, išsineštų apaštalo — kunigo širdį ir dvasią, kad norėtų lygiai visų tautų žmonėms tarnauti, kaip šv. Paulius. Tautinis šovinizmas, kiek tai pastebėjau, šios diecezijos kunigų liga; ta liga serga ir seminarija".

Nepaisant vysk. Matulevičiaus geriausių norų ir gryniausios intencijos sutvarkyti seminariją, kad ji būtų vien katalikiška auklėjimo įstaiga, tuoj po aukščiau minėtų reformų lenkai-endeikai paleido prieš vyskupą paskalą, kad jis noris pašalinti iš seminarijos inspektorių L., o į jo vietą įstatyti Tėvą Vaitkevičių. Taip ir nuskambėjo per Vilniaus endekų sluoksnius: vyskupas ėmė griauti lenkų tvirtoves . . .

Kartą atvykęs pas Matulevičių vienas susipratęs gudas kunigas prašėsi atleidžiamas iš parapijos, nes noris vykti Minskan, kur yra susi-spietęs kultūrinis guduų darbas, ir pasidaruoti savo tautiečiams. Kai vyskupas paklausė, kodėl negalys to pat darbo imtis Vilniuje, tasai atsakė, kad čia gudui negalima iškęsti, draugai kunigai šnairai į gudus žiūri, pirštais bada, persekioja. Jis jau daug turėjęs iškentėti dėl to, kad vysk. Roppui lankant gudišką vyskupijos dalį, pačiam vyskupui paliepus, išdrįsęs sakyti pamokslus gudiškai. Prisiminė ir seminarijos laikus, kada juos, naujus kunigus, išleisdamas vienas iš seminarijos vadovų įgraudenęs nesidėti su netinkamomis partijomis ir tarp kitų nurodęs į "Bielorus" — nekalčiausio turinio laikraštėlį, katalikų dvasioje leidžiamą. Vilniuje būti gudu laikoma didžiausiu nusikaltimu.

Ta proga vysk. Matulevičius išdėstė savąjį credo guduų reikalą: "Esu vyskupas katalikas ir visiems lygiai noriu tarnauti, ir stengsiuos tarnauti. Man visi lygūs, tiek gudai, tiek lenkai, tiek lietuviai. Bet kadangi čia Vilniuje tautiniai dalykai labai opūs, labai keistai ir savotiškai į juos žiūrima, reikia būti atsargiam. Aš guduų atgijimui ne tik nesipriešinsiu, bet ir remsiu, kad jis iš vagos neiškryptų . . . Man rūpi, kad guduų atgimimas eitų katalikybės vage, kad atbudusios tautos ir tikybinis gyvenimas būtų gilesnis . . . Sąlygas statau: 1) rūpintis, kad darbas būtų varomas katalikiškai; 2) kunigai bedirbdami tenepamiršta savęs, savo dvasios reikalų ir gyvenimo, stengiasi būti pavyzdingi; 3) man viską pranešti, kad žinočiau, kas veikiama. Patariau, kad žmonių dvasią keltų, kad bandytų sudaryti moterims ir vyrams vienuolynų; žadėjau ypač šiame darbe jiems padėti. Pridėjau: man nerūpi tautybės, bet aš remsiu jų darbą, o štai dėl ko: 1) matau, kad guduų liaudis tamsi, nemoka katekizmo, nemoka išpažinties atlikti; geriausiai tą dalyką išmoks, jei bus mokoma savo gimtąja kalba; 2) gudai atbunda, atgyja, kyla; jei kunigai ir katalikai nepakreips to judėjimo į tikras vėžes, tai jis nukryps ir eis prieš Bažnyčią; 3) Bažnyčios uždavinys ne kalbų mokyti, o tik išganymo dalykų suprantama liaudies kalba; 4) gudai susipratę kaltins paskui Bažnyčią, jei ji juos nutautinti stengtųsi; 5) mums turi rūpėti ir stačiatikiai gudai ir buvę unitai; prie šių mes galėsime priėti, tik gudiškai Dievo žodį skelbiant; tatai kaip tik savo pareiga ir pašaukimu privalėtų laikyti kunigai gudai."

Parašė J. VAIŠNORA, M.I.C. 1952 metais